

Oekraïens en Russisch in conflict

De taalsituatie in Oekraïne sinds de crisis in vergelijking met de ontwikkelingen van het Servo-Kroatisch tijdens de Balkan-oorlog

Bachelorscriptie Russische Studies
Richting: Taal en Cultuur
Universiteit Leiden
29 juni 2015

Marieke Droogsma
s1028855
mariekedroogsma@gmail.com

Begeleider: dr. Egbert Fortuin

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	2
Inleiding.....	3
1. Servo-Kroatisch in conflict	6
1.1 De ontwikkeling van het Servo-Kroatisch in de 19 ^e en 20 ^e eeuw.....	6
1.2 Servo-Kroatisch tijdens Balkanoorlog en daarna.....	8
2. Russisch en Oekraïens in Oekraïne	12
2.1 Ontstaan, ontwikkeling en beleid Russisch en Oekraïens in Oekraïne	12
2.2 Gebruik en perceptie Oekraïens en Russisch in Oekraïne	17
2.3 Oekraïens en Russisch sinds het conflict.....	23
2.3.1 Het officiële taalbeleid sinds de Euromaidan revolutie	23
2.3.2 Taalgebruik in de media	26
2.3.3 Taalinstituten en officiële taalrubrieken.....	28
2.3.4 Overige initiatieven in de maatschappij.....	29
3. Oekraïens-Russisch in conflict vergeleken met Servo-Kroatisch	33
Conclusie	36
Literatuurlijst.....	37
Boeken en artikelen	37
Overige bronnen	40

Inleiding

In Oekraïne, een land dat pas sinds 1991 in zijn huidige vorm een onafhankelijk land is, blijven taal en identiteit complexe en betwiste onderwerpen. Naast de enige officiële taal, het Oekraïens, heeft het Russisch van oudsher een dominante positie in de samenleving en het al dan niet toekennen van een officiële status aan deze taal ligt zo gevoelig, dat het tot vele demonstraties (zowel ervoor als ertegen) en gevechten in het parlement heeft geleid. Na het uitbreken van de Euromaidan revolutie, het afzetten van de pro-Russische president Viktor Janukovyč en de annexatie van het schiereiland de Krim door Rusland, kwamen Oekraïne en Rusland recht tegenover elkaar te staan in een conflict over grondgebied. De daaropvolgende onrust in Oost-Oekraïne leidde tot een gewapend conflict tussen de beide landen.¹ Door dit conflict wordt de verhouding tussen het Oekraïens en het Russisch in Oekraïne mogelijk onder druk gezet, omdat aan de ene kant het Russisch de taal van de tegenstander in een gewapend conflict is geworden, maar het ook de moedertaal of meest gebruikte taal van vele Oekraïners is.

De vraag of het taalbeleid en de taalnorm in Oekraïne veranderd zijn door het conflict of nu aan het veranderen zijn, staat in deze scriptie centraal. Om deze vraag vanuit een theoretisch kader te benaderen zullen het taalbeleid en de taalnorm in Oekraïne vergeleken worden met het taalbeleid en de taalnorm in Kroatië voor, tijdens en na de Balkanoorlog. Met het begrip 'taalnorm' wordt in deze scriptie verwezen naar de taalstandaard, zoals vastgelegd in orthografieën, grammatica's en woordenboeken en zoals algemeen gebruikt door sprekers.

De keuze voor Kroatië is gebaseerd op de gelijkenissen tussen Kroatië voor, tijdens en na de Balkanoorlog en Oekraïne na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en tijdens het huidige conflict met Rusland. Zo is in beide conflictsituaties sprake van het uiteenvallen van

¹ Hoewel er geen directe oorlog is uitgesproken tussen Rusland en Oekraïne, was vanaf het begin duidelijk dat de Pro-Russische separatisten in Oost-Oekraïne steun kregen van Rusland, zowel materieel als met manschappen. Er komt steeds meer bewijsmateriaal dat de inzet van reguliere Russische soldaten en legereenheden bevestigt. (o.a. <http://www.dw.de/evidence-mounting-of-russian-troops-in-ukraine/a-18294255> en <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/19/russia-official-silence-for-families-troops-killed-in-ukraine> laatst bekeken op 31 maart 2015) Er is dus wel sprake van een gewapend conflict tussen beide landen, maar dit wordt door Russische 'officials' ontkend. In Oekraïne wordt door de media vaak direct gesproken over de oorlog met Rusland. (Kyivpost heeft een sectie met nieuws over het conflict genaamd 'Russia's war against Ukraine' <http://www.kyivpost.com/hot/crisis-in-crimea/> en ook in Oekraïense nieuwsartikelen wordt vaak gesproken over de 'oorlog van Rusland tegen Oekraïne', bijvoorbeeld: <http://news.liga.net/articles/politics/5222220-voyna-rossii-protiv-ukrainy-poslednie-sobytiya-v-donbasse.htm> . Daarnaast ook door een vertegenwoordiger van het Oekraïense leger, Andriy Lysenko: <http://fakty.ictv.ua/ua/index/view-media/id/68395> laatst bekeken op 31 maart 2015)

een groter rijk waarin één taal(variant) en volk een dominante positie hadden ten opzichte van de andere: Kroatië was onderdeel van Joegoslavië, waar de Servische variant van het Servo-Kroatisch de overhand had, Oekraïne vormde een deelstaat van de Sovjet-Unie, waar het Russische de dominante taal was. Ook het feit dat in beide gevallen de dominante en ondergeschikte talen (zeer) nauw verwant zijn en (min of meer) onderling verstaanbaar, maakt de situaties vergelijkbaar.

Desondanks zijn de omstandigheden niet hetzelfde en zijn er ook zeker grote verschillen, zoals het feit dat de Kroatische variant van het Servo-Kroatisch nauwer verwant is aan de Servische variant en het Servisch en Kroatisch zelfs nu nog door sommige taalkundigen één taal worden genoemd (Bugarski 2012: 231-232), terwijl het Oekraïens en het Russisch wel als twee aparte talen worden gezien. Daarnaast is er een groter verschil in religie tussen Servië (orthodox) en Kroatië (katholiek), dan tussen Rusland en Oekraïne (beide orthodox, maar ieder onder een eigen patriarchaat). Een ander verschil is dat terwijl de onafhankelijkheid van Kroatië samenviel met het conflict met buurland Servië, er in het geval van Oekraïne ruim twintig jaar tussen onafhankelijkheid en het conflict met Rusland zit. Met deze verschillen en hun mogelijke invloed op het taalbeleid en de taalnorm zal dan ook rekening worden gehouden bij de vergelijking.

Hoewel een algemeen theoretisch werk over de ontwikkelingen van talen in conflictsituaties ontbreekt, is er wel veel geschreven over het verband tussen taal en identiteit en dit verband is ook zeer belangrijk in conflictsituaties. De rol die taal speelt bij de identificering van personen en groepen is namelijk ook relevant voor de identificering met één of juist geen van de partijen in een conflict.

John Edwards bespreekt de ontwikkeling en huidige kernpunten van wetenschappelijk onderzoek naar taal en identiteit in zijn overzichtswerk 'Language and Identity' van 2009. Het is duidelijk dat taal een belangrijke rol speelt bij de zelfidentificatie van een individu en de identificatie van groepen. Identiteit is vooral een groepsgevoel, het gevoel ergens bij te horen; op een lager niveau is dit etniciteit en op een hoger niveau nationalisme. Het spreken van dezelfde taal draagt bij aan het versterken van de groepsband en wordt vaak ook als essentieel gezien voor het behoren tot een groep. Andersom wordt ook vaak aangenomen dat een volk (een groep) niet kan bestaan zonder een (eigen) taal, maar taal is niet het enige en ook niet een onmisbaar kenmerk voor de identificatie. Zo is het heel goed mogelijk dat een Engelstalige Ier zich verbonden voelt met Ierse cultuur en zijn Ierse afkomst, terwijl hij de taal niet spreekt. Het verliezen van de 'taal van de voorouders' betekent ook niet per definitie het verliezen van de cultuur van de voorouders: bijvoorbeeld de afstammelingen van de Bijbelse stammen behielden hun religieuze identiteit, terwijl ze

eerst Hebreeuws spraken, in ballingschap in Babylonië Chaldeeus, rond de tijd van Jezus Aramees, en in Alexandrië Grieks (Koestler 1976: 177).

Als er een sterke verbinding tussen een bepaalde groep en een bepaalde taal ontstaat, leidt dit vaak tot verlangens de taal te 'beschermen' en te 'zuiveren'. De zuiverende en prescriptieve acties die op deze verlangens volgen, mogen dan vooral betrekking hebben de taal, maar gaan in essentie over de bescherming van de eigen identiteit. (Edwards 2009: 212-216)

De bewustwording van de groepsidentiteit van minderheidsgroepen vindt vaak plaats op het moment dat een taal opgeslokt dreigt te worden door een grotere taal. Hoewel het onder druk komen te staan van de minderheidstaal slechts een van de gevolgen is van cultureel contact met een grotere en meer welvarende groep, is het verlies van de eigen taal regelmatig een reden om in opstand te komen en de taal te beschermen door hem bijvoorbeeld van 'buitenlandse' elementen te zuiveren. Minderheidsgroepen proberen daarmee vooral de symbolische en culturele waarde van hun eigen taal te behouden, niet zozeer de pragmatische of instrumentele functies. Tweetaligen uit een minderheidsgroep maken daarom vaak een scheiding in de functies van de talen: de 'meerderheidstaal' wordt gebruikt voor de communicatieve functie van taal en de 'minderheidstaal' voor de symbolische functies, zoals groepsidentificatie.

1. Servo-Kroatisch in conflict

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe taal in voormalig Joegoslavië en met name in Kroatië gebruikt, misbruikt en gemanipuleerd werd tijdens de Balkanoorlog. Eerst zal kort in worden gegaan op de geschiedenis en de ontwikkeling van het Servo-Kroatisch tijdens 19^e en 20^e eeuw om een beeld te schetsen van de achtergronden van het conflict en de verhouding tussen de Servische en de Kroatische variant van het Servo-Kroatisch.

1.1 De ontwikkeling van het Servo-Kroatisch in de 19^e en 20^e eeuw

Servo-Kroatisch ligt in het Zuid-Slavische dialectcontinuüm en grenst ten noorden van Kroatië aan het Sloveens en zuidoostelijk van Servië aan Bulgaars en Macedonisch. Het Servo-Kroatisch en de daarvan afgeleide standaardtalen Servisch, Kroatisch, Bosnisch en Montenegrijns worden gesproken in wat nu Servië, Kroatië, Bosnië en Herzegovina en Montenegro is. In deze scriptie staat de ontwikkeling van het Servo-Kroatisch in Servië en Kroatië centraal en zal slechts zijdelings verwezen worden naar ontwikkelingen in Bosnië en Herzegovina en Montenegro.

Van oudsher zijn er een aantal dialectgroepen te onderscheiden in het Servo-Kroatische taalgebied. Ten eerste worden er drie groepen onderscheiden op basis van het woord 'wat': štokavisch in Servië en een groot deel van Kroatië, kajkavisch in het noorden van Kroatië en čakavisch langs de Kroatische Adriatische kust. Een ander onderscheid wordt gemaakt aan de hand van de reflectie van Proto-Slavisch *ě, (ook wel jat' genoemd) als 'e', ekavisch, gesproken in grote delen van Servië, als 'ije', ijekavisch, gesproken in Kroatië, of als 'i', ikavisch, in een aantal dialecten in Kroatië en Bosnië. (Bugarski 2012: 223-224) Naast deze puur linguïstische verschillen zijn er ook verschillen in religie en schrift tussen Servië en Kroatië, die te verklaren zijn door de verschillende historische ontwikkeling die de landen door hebben gemaakt. In de 19^e eeuw maakten Kroatië en Servië deel uit van verschillende rijken: Kroatië was onderdeel van het Habsburgse rijk, waarmee het ook het katholieke geloof en het Latijnse schrift deelde; Servië maakte deel uit van het Ottomaanse rijk, was Oosters Orthodox en maakte gebruik van het cyrillische alfabet. (Rice 2010: 7-10)

Ondanks de verschillen in schrift en religie en de verspreiding van de volken over verschillende landen, kreeg het idee van panslavisme en Zuid-Slavische eenheid in de 19^e eeuw steeds meer aanhangers. Onder leiding van de Serviër Vuk Karadžić en de Kroaat Ljudevit Gaj werd een standaardtaal ontwikkeld die het Kroatische en Servische volk zou kunnen verenigen. Het doel van een gemeenschappelijke standaardtaal werd vastgelegd in de Literaire Overeenkomst of de Wenen Overeenkomst van 1850, waarna de Kroaten hun kajkavische en čakavische literaire idiomen opgaven ten gunste van de štokavische variant.

De gemeenschappelijke taal werd 'Kroatisch of Servisch' genoemd en zowel het Latijnse als Cyrillische schrift bleven in gebruik. Ook was er een oostelijke ekavische en een westelijke ijekavische variant.

Het streven naar Zuid-Slavische eenheid leidde in 1918 tot het ontstaan van het Koninkrijk van Serven, Kroaten en Slovenen, later het Koninkrijk van Joegoslavië genoemd. Er ontstond een Joegoslavisch nationalisme en het koninkrijk werd dan ook ingericht als een eenheidsstaat, met één volk bestaande uit drie 'stammen', met drie verschillende namen, maar met één taal. In de praktijk betekende dit echter dat de Servische ekavische, štokavische variant domineerde en dat stootte de Kroatische nationalist tegen de borst. Zij ondernamen pogingen om Kroatië af te scheiden en slaagden daar tijdens de Tweede Wereldoorlog in. Meteen werd het Kroatisch uitgeroepen tot nationale taal en gezuiverd van 'Servische' elementen. (Bugarski 2012: 224-226 en Rice 2010:10-11, 13-16)

Na de Tweede Wereldoorlog werden de Zuid-Slavische volken opnieuw verenigd in (socialistische) deelrepublieken binnen de (communistische) federatie van Joegoslavië. Ieder 'volk' of 'natie' binnen de federatie kreeg gelijke rechten en hun talen werden erkend als gelijk in officieel gebruik. Het Servo-Kroatisch werd gezien als een mogelijk bindingsmiddel om de verschillende volken en republieken met elkaar te verenigen, daar bijna driekwart van de inwoners Servo-Kroatisch als moedertaal had. Daarom werd in 1954 in Novi Sad een bijeenkomst georganiseerd voor Servische en Kroatische schrijvers en taalkundigen, waarop in navolging van de Overeenkomst van Wenen werd besloten tot verdere samenwerking. Daarnaast werd nu ook de naam vastgelegd: Servo-Kroatisch in Servië, Kroato-Servisch in Kroatië. (Rice 2010: 16 en Bugarski 2012: 226)

Van de conclusies in de overeenkomst kwam echter weinig terecht. Zo werd het werk aan de Latijnse versie van de orthografie vroegtijdig stilgelegd na zware kritiek van tegenstanders van de eenheidspolitiek en riepen leidende Kroatische culturele instanties in 1967 op tot erkenning van het Kroatisch als een aparte taal. In dezelfde periode waren taalkundigen van beide kanten al tot de consensus gekomen dat, hoewel de taal in essentie hetzelfde was, er duidelijk sprake was van twee etnoculturele varianten die zich, wellicht onvermijdelijk, in twee verschillende standaarden ontwikkelden. Men probeerde de Kroatische nationalist tegemoet te komen met onder andere de officiële erkenning van de Kroatische literaire taal in 1974, maar in Servië bleef een sterke voorkeur uitgaan naar het Servo-Kroatisch, ook vanwege de grote Servische minderheden in Kroatië en Bosnië-Herzegovina, die op deze manier onderdeel bleven van één taalgebied. De getroffen maatregelen losten de spanningen tussen Kroatische nationalist en Serven dus niet op. (Bugarski 2012: 226-227)

1.2 Servo-Kroatisch tijdens Balkanoorlog en daarna

Hoewel taal een belangrijk wapen was in de oorlog die uitbrak bij het uiteenvallen van Joegoslavië, was het niet een van de oorzaken. Het conflict ontstond door de herverdeling van macht na het vallen van het communisme in Oost-Europa en de nieuwe ideologie van etnisch nationalisme die daarvoor in de plaats kwam. (Bugarski 2012: 228)

Zoals in de inleiding van deze scriptie is genoemd, is taal één van de belangrijkste onderdelen van een groepsidentiteit en dé basis voor nationalisme. Dit komt voort uit het idee dat een natie niet kan bestaan zonder een eigen taal. (Edwards 2009: 205-206) Dit idee betekende het einde van de eenheidstaal Servo-Kroatisch, die net als de Federatie van Joegoslavië uiteenviel.

In de Balkanoorlog was taal dus een wapen dat werd gebruikt om de verschillende groepen in het conflict te identificeren en verschillen met andere groepen te benadrukken. Dit gebeurde ten eerste door middel van propaganda en haat zaaien in de media: de kant van 'de anderen' werd neergezet als verschrikkelijk en duivels, onder andere door het gebruik van termen die sterk geassocieerd werden met de Tweede Wereldoorlog. Zo noemden de Servische media alle Kroaten '*ustaše*' (verwijzend naar fascistische militaire eenheden van de Kroatische staat tijdens de Tweede Wereldoorlog) en de Kroatische media alle Serven '*četniks*' (verwijzend naar de nationalistische en royalistische guerrillabeweging in Servië tijdens de Tweede Wereldoorlog) (Bugarski 2012: 227-228).

Daarnaast werd taal ook gebruikt om gebieden te claimen, bijvoorbeeld in de Servische Republiek in Bosnië. De etnische Serven in deze regio spreken over het algemeen iekavische dialecten, maar politieke leiders van de Bosnische Serven probeerden hen de ekavische uitspraak op te leggen om hen te scheiden van hun Kroatische en Bosnische burens en hen dichterbij hun 'broeders' in Servië te brengen. Zo hoopten ze na het uiteenvallen van Joegoslavië een groot-Servië te realiseren, maar dat is niet gelukt (Bugarski 2012: 228). Een andere tactiek hield in veroverde gebieden etnisch te zuiveren en zo de landsgrenzen overeen te laten komen met etnische en linguïstische grenzen, zoals gebeurd is in de voormalige 'Serb Krajina' in Kroatië, waar nu nog maar heel weinig Serven wonen (Bugarski 2012: 227 en 2004: 197; Rice 2010: 33).

Niet alleen gebieden werden gezuiverd, ook de taal kon niet ontkomen aan puristische en 'zuiverende' maatregelen. Het puurder maken van de taal en het zuiveren van de 'buitenlandse' elementen kreeg veel aandacht in Kroatië, maar ook in de andere 'nieuwe' landen Bosnië en Montenegro. Ieder wilde een 'eigen' taal en probeerde de claim te ondersteunen door verschillen tussen de 'eigen' taal en die van de 'anderen', zo groot mogelijk te maken. Eén van de effectiefste manieren om dit te doen, was om de taal te 'zuiveren' van gemeenschappelijke elementen, die toen als 'buitenlands' werden bestempeld en vervangen door archaïsche vormen, woorden uit lokale dialecten of neologismen. Het

Kroatisch had hierbij het voordeel dat het al meer dan 100 jaar een eigen standaard had, maar alsnog werd geprobeerd alle ‘Servische’ en ‘internationale’ invloeden uit de taal te zuiveren, waarbij het vooral om aanpassingen in het lexicon ging.

De regering van Kroatië tijdens de jaren '90 (de regering van Tuđman en de Kroatische Democratische Unie) was nauw betrokken bij de processen van taalzuivering, onder andere door het aanpassen van de termen voor o.a. ambassadeur en economie in officieel administratief gebruik. Dat betekende echter niet dat de nieuwe woorden door de gehele bevolking overgenomen werden en de regering was voorzichtig met het aannemen van wetgeving over taal. In artikel 12 van de grondwet van Kroatië staat:

“The Croatian language and the Latin script shall be in official use in the Republic of Croatia. In individual local units, another language and the Cyrillic or some other script may be introduced into official use along with the Croatian language and the Latin script under conditions specified by law.”
(zoals vertaald in Rice 2010: 17)

Hoewel de grondwet het Kroatisch dus duidelijk voorop stelt, is er wel ruimte voor andere talen en schriften en was verdere wetgeving over taalgebruik redelijk beperkt. Vergaande wetsvoorstellen om bijvoorbeeld het gebruik van buitenlandse woorden te verbieden, werden niet aangenomen en, ondanks een statement in 1993 over het promoten van respect voor de normen van de Kroatische taal, werd pas in 1998 een officieel rijksadviesorgaan opgericht om vraagstukken met betrekking tot de Kroatische norm te beoordelen. (Langston en Peti-Stantić 2003: 257-258)

De door de staat gefinancierde en nationalistische media namen de meeste purismen en neologismen over, zoals blijkt uit een analyse van Langston. De onafhankelijke en liberale pers bleef veel internationale woorden gebruiken, maar ook zij gingen mee in de trend van het puristisch taalgebruik. In de Kroatische media waren ook opvallend veel columns en rubrieken gewijd aan taaladvies en zelfs enkele radio- en televisieprogramma's adviseerden de kijkers en luisteraars over correct taalgebruik. Hierbij moet de invloed van de regering echter niet onderschat worden, aangezien zij een groot deel van de media deels of geheel controleerde. Naast het feit dat de media Kroaten voorzagen van advies over correct taalgebruik, vervulden zij ook een voorbeeldfunctie, en konden als zodanig het gebruik van de purismen en neologismen stimuleren. (Langston en Peti-Stantić 2003: 258-260)

In het onderwijs was er een voorzichtige houding ten opzichte van de taalnorm en waren er vanuit het Ministerie van Onderwijs geen officiële instructies over taalpurisme en gebruiksstandaarden naar de scholen gestuurd. Er werden wel nieuwe schoolboeken geïntroduceerd in 1991, die het onnodige gebruik van buitenlandse woorden vermeden. Ook werd er van docenten van alle vakken verwacht dat zij op correct taalgebruik van de leerlingen letten. (Peti-Stantić 2003: 258)

Ondanks de politieke aansporingen, werd het puristische taalgebruik niet verplicht gesteld en bleef het voor mensen een persoonlijk keuze of zij de nieuwe vormen overnamen of niet. Dit hing vaak samen met politieke en sociale overwegingen: iemand die een sterk nationalistische politieke voorkeur had, kon dit uiten door de 'pure' Kroatische taal te spreken, terwijl een liberaal zijn taalgebruik niet aanpaste; daarnaast kon een kind op school erg zijn best 'correct' te spreken, omdat dit door docenten gecontroleerd werd, terwijl hij later (buiten de school) weer 'normaal' sprak (dus zonder de purismen). (Langston en Peti-Stantić 2003: 254-255 en 272)

Onder taalkundigen was ook onenigheid over het veranderen van de Kroatische taal. Hoewel allen het erover eens waren dat het Kroatisch zijn eigen ontstaansgeschiedenis heeft en altijd al voldoende verschillend van het Servisch is geweest, zijn sommigen van mening dat het Kroatisch heeft geleden onder het opdringen van de gemeenschappelijke normen van het Servo-Kroatisch en zij vonden het logisch en natuurlijk dat de taal nu gezuiverd werd van de elementen die haar eerst opgelegd werden. Grčević claimt bijvoorbeeld dat de veranderingen die in het Kroatisch werden doorgevoerd slechts een terugkeer waren naar vormen die tot de jaren '70 gebruikt werden, maar door de censuur slechts weinig. Rice beargumenteert juist dat dit niet het geval kan zijn, omdat de verwachting is dat een terugkeer naar onderdrukte vormen bijna als vanzelf zou gaan na het opheffen van de onderdrukking en niet allerlei publicaties en politieke aansporingen tot de verandering nodig zou hebben. Dat laatste was in Kroatië wel het geval. Ook Bugarski is van mening dat de purismen en neologismen een kunstmatige verandering van de taal zijn. (Rice 2010: 34-37; Langston en Peti-Stantić 2003: 257)

Ondanks de vele initiatieven voor het zuiveren van de Kroatische taal, blijkt uit onderzoek van Langston en Peti-Stantić dat het taalgebruik van de gewone mensen slechts gedeeltelijk is mee veranderd. In hun onderzoek werden Kroaten gevraagd om woordparen (verwerkt in zinnen) te beoordelen, waarbij steeds een woord van 'buitenlandse' origine was of meer met Servisch gebruik werd geassocieerd en het andere woord sinds de onafhankelijkheid werd aanbevolen als 'puur' en 'correct' Kroatisch. Uit de resultaten bleek dat de respondenten in 37% van de gevallen kozen voor het Servische/buitenlandse woord als 'correcter' en op de vraag welke variant ze zelf het meest gebruikten werd in maar liefst 54% van de gevallen gekozen voor de Servische/buitenlandse vorm. Veel respondenten gaven ook aan een negatieve houding te hebben ten opzichte van taalpurisme en hervormingen, omdat zij van mening waren dat de veranderingen opgelegd werden door de autoriteiten. Het 'nieuwe' of 'pure' Kroatisch stond voor hen in contrast met het 'normale' taalgebruik. Ondanks deze weerstand bleek echter ook dat een aantal van de 'nieuwe' en 'pure' woorden inmiddels algemeen geaccepteerd was en het ligt in de lijn van de verwachting dat de mensen in de loop der tijd steeds meer gewend zullen raken aan de

puristische vormen, vooral als de (openlijke) promotie van deze vormen wordt voortgezet. (Langston en Peti-Stantić 2003: 260-274) Bugarski claimt echter dat ondanks de politieke en administratieve splitsing van het Servo-Kroatisch in verschillende talen, en ondanks de taalvormingen die het Kroatisch iets meer verschillend van het Servisch hebben gemaakt, er nog steeds sprake is van één taalsysteem, daar er bijvoorbeeld geen sprake is van tweetaligheid of contrasterende woordenboek. (Bugarski 2012: 230-232)

2. Russisch en Oekraïens in Oekraïne

Na het bespreken van de ontwikkeling van het Servo-Kroatisch in Kroatië voor en tijdens de Balkanoorlog, zal in dit hoofdstuk de ontwikkeling van het Russisch en Oekraïens in Oekraïne centraal staan. De taalsituatie in Oekraïne is echter erg complex en heeft vele verschillende facetten, die in dit hoofdstuk niet in volledigheid kunnen worden behandeld. Eerst zal een overzicht worden gegeven van de belangrijkste punten in de ontwikkeling van het Oekraïens (en het Russisch) in Oekraïne met ook aandacht voor het taalbeleid in de Sovjetunie en sinds de onafhankelijkheid. Vervolgens zal in 2.2 het taalgebruik en de perceptie van de talen in Oekraïne tot 2013 besproken worden. Deze paragrafen vormen een samenvatting waarin de belangrijkste ontwikkelingen en elementen toegelicht zullen worden om voldoende achtergrond te kunnen bieden voor de bespreking van de recente ontwikkelingen onder 2.3.

2.1 Ontstaan, ontwikkeling en beleid Russisch en Oekraïens in Oekraïne

Het Oekraïens is een Oost-Slavische taal die ontstaan is uit het Gemeenslavische dialectcontinuüm in de 7^e of 8^e eeuw na Christus. De spreektaal die als voorloper van het Oekraïens kan worden beschouwd, werd echter lange tijd niet gebruikt als schrijftaal; daarvoor diende sinds de kerstening in 988 het Kerkslavisch dat gebaseerd was op het Zuid-Slavische Macedonisch. Hoewel het Kerkslavisch in de loop der tijd specifieke elementen van de lokale spreektaal overnam, bleef een zekere mate van eenheid in de gehele Orthodoxe Slavische wereld behouden. In de 13^e eeuw nam de invloed en de macht van de kerk echter af en daarmee verloor de Kerkslavische literaire taal de steun van het volk (Shevelov 1980:143-146).

Vanaf de 14^e eeuw viel een groot deel van het huidige Oekraïne onder het Grootvorstendom Litouwen en in de Oekraïense gebieden werd de '*rus'ka mova*'² aangesteld als officiële taal voor administratie en wetgeving. Deze '*rus'ka mova*' wordt gezien als een vorm van zowel de Oud-Oekraïense als de Oud-Wit-Russische spreektaal, maar voornamelijk van de laatstgenoemde (Shevelov 1980:146-147). In de 16^e eeuw werd het Grootvorstendom Litouwen verenigd met Polen in het Pools-Litouwse Gemenebest en de Oekraïense gebieden vielen onder het gezag van Polen. De '*rus'ka mova*' werd onder het nieuwe gezag gediscrimineerd en de spreektaal werd sterk beïnvloed door het Pools. Om de invloed van het Pools tegen te gaan werd het Kerkslavisch opnieuw gepopulariseerd en er ontstond een diglossie met het Kerkslavisch als de taal van hoog prestige en de spreektaal, ook wel '*prostaja mova*' genoemd. In de 17^e eeuw neemt de invloed van Moskovië en later

² Deze taal wordt ook wel Roetheens genoemd.

het Russische Rijk toe, na het bondgenootschap dat de Kozakken met de Russische tsaar sloten, beter bekend als het verdrag van Perejaslav. In de door Rusland gecontroleerde gebieden in het oosten van het huidige Oekraïne werd de diglossie in stand gehouden, alleen werd het Kerkslavisch vervangen door het Russisch (Shevelov 1980: 148-151 en Bilaniuk 2005: 72-74).

In de Romantiek kwam in Europa het gebruik van de spreektaal als literaire taal steeds meer op en ook in Oekraïne verschenen in deze periode de eerste literaire werken geschreven in de taal van het volk. Het eerste werk in 'modern Oekraïens', is de Eneïda van Ivan Kotljarevs'kyj, gepubliceerd in 1798. Hoewel de auteur niet als doelstelling had de basis te leggen voor de Oekraïense taal, is zijn werk dat later wel gaan vormen. De belangrijkste werken die de fundering van de Oekraïense literaire taal vormden, zijn echter van de hand van Taras Ševčenko en Pan'ko Kuliš in het midden van de 19^e eeuw. Deze schrijvers baseerden zich vooral op het zuidoostelijke Oekraïense dialect, dat vervolgens grotendeels werd overgenomen in de literaire taal in West-Oekraïne (Shevelov 1980: 151-153 en 1966:1-3).

De ontwikkeling van deze literaire standaardtaal verliep echter niet zo soepel, omdat de Oekraïenssprekenden onder verschillende staten vielen en er in een aantal staten ook allerlei beperkingen en verboden op het onderwijs in en gebruik van de Oekraïense taal waren ingevoerd. Galicië, het westelijke deel van Oekraïne, viel onder het Habsburgse rijk, waarbinnen de taal allerlei mogelijkheden kreeg zich te ontwikkelen en uit te breiden. De andere gebieden, grotendeels onderdeel van het Russische rijk, kregen echter te maken met restricties op het gebruik van het Oekraïens. Zo werd in Rusland in de 19^e eeuw niet alleen de publicatie van boeken in het Oekraïens verboden, maar ook het openbare gebruik van de taal: het spreken van Oekraïens kon gebruikt worden als teken van oppositie tegen het centrale gezag. De reden voor Rusland om de ontwikkeling van het Oekraïens tegen te gaan, komt waarschijnlijk voort uit de drang de pas ontwikkelde Russische standaard te beschermen. De eerste Russische woordenboeken en grammatica's verschenen pas eind 18^e en begin 19^e eeuw en de eerste grote schrijver van de Russische standaardtaal, Aleksandr Puškin, publiceerde zijn werken in het begin van de 19^e eeuw. Dat is slechts iets eerder dan de eerste Oekraïense grammatica die gepubliceerd werd in 1818 en Ševčenko was maar vijftien jaar jonger dan Puškin (Bilaniuk 2005: 74-78).

Door de restricties kwam het merendeel van de Oekraïense publicaties in de tweede helft van de 19^e eeuw uit West-Oekraïne en daarmee kwamen ook een groot aantal 'Galicische' elementen in de literaire taal. Dit leidde tot twee 'taalkundige discussies' rond de eeuwwisseling waarin de voor- en tegenstanders van de nieuwe 'westerse' norm het tegen elkaar opnamen. Een zekere tegenstelling tussen de Galicische variant en de oostelijke variant bleef bestaan tot in de Sovjetunie (Shevelov 1980 153-154).

In de 20^e eeuw werden korte periodes van 'oekraïnisatie' afgewisseld met periodes van onderdrukking en polonisatie/russificatie. De korte periode van onafhankelijkheid tussen 1918 en 1920 ging samen met een verhoging van de status van het Oekraïens en uitbreiding van de gebruikssferen van de taal. Vervolgens volgde polonisatie in Galicië onder Pools bewind, en russificatie in de overige delen van Oekraïne die onder de Sovjetunie vielen. In de jaren '20 werd in de Sovjetunie echter het beleid van de '*korenizacija*' ingevoerd, dat de ontwikkeling van de niet-Russische talen juist erg stimuleerde. Het onderwijs werd bijvoorbeeld grotendeels Oekraïenstalig, zodat in 1929 83,2% van alle kinderen op de lagere school onderwijs in het Oekraïens kreeg. Na de over het algemeen tolerante politiek van de jaren '20 werden in de jaren '30 de touwtjes weer strak aangetrokken. De 'Grote Zuivering' van Stalin begon en ging gepaard met de onderdrukking van de intelligentsia. Ook werd het beleid van russificatie opnieuw ingevoerd, onder andere door onderwijs in het Russisch te stimuleren en het uitsluiten van het gebruik van andere talen dan Russisch in openbare functies. Maar de hervormingen van de taal gingen deze keer verder en hielden ook directe aanpassingen aan het vocabulaire en de grammatica van de andere talen in, om deze zoveel mogelijk op het Russisch te laten lijken. Zo werd de Oekraïense genitief voor vrouwelijke woorden die eindigen op twee medeklinkers veranderd van 'и' /y/ naar 'ї' /i/, zodat de uitspraak overeen kwam met de Russische vorm. Ook werden woordenboeken herzien, waarbij de vormen die dichterbij een Russisch equivalent zaten, voorrang kregen boven andere Oekraïense synoniemen (zie Bilaniuk 2005: 86-93).

Na de Tweede Wereldoorlog waren de Oekraïense gebieden voor het eerst verenigd in één staatkundige eenheid: de Oekraïense deelrepubliek van de Sovjetunie. Het Sovjetbeleid stond echter niet open voor uitingen van nationalisme en dit werd geassocieerd met de bourgeoisie, oftewel de vijanden van het proletariaat. Aangezien Galicië echter langere tijd deel uit had gemaakt van het tolerante Habsburgse rijk, was de nationale identiteit van de Oekraïners in deze regio sterker en had de Oekraïense taal een hoge symbolische waarde gekregen. Dit werd gezien als een gevaar door Stalin en de westelijke regio's werden dan ook onderworpen aan zware repressies en deportaties om het nationale sentiment uit te bannen. Ondanks de onderdrukking en de steeds verdergaande russificatie van onder andere het onderwijs, bleef een Oekraïense identiteit bestaan. Na de dood van Stalin volgde in de jaren '50 en '60 een korte opleving van de Oekraïense taal, die opnieuw gevolgd werd door russificatie. Ook in deze latere periode werden nog aanpassingen in de Oekraïense woordenschat doorgevoerd om deze meer te laten overeenkomen met het Russisch (Bilaniuk 2005: 89-93).

Het algemene beleid van russificatie verstevigde het beeld van de Russische taal als een taal van prestige, cultuur, wetenschap en macht, terwijl het Oekraïens vooral geassocieerd werd met sociale achterstand, boersheid en lage cultuur of op zijn best met

folkloristische uitingen. Het feit dat het Russisch vooral in geïndustrialiseerde gebieden en steden werd gesproken (mede doordat de migranten uit Rusland vooral naar de steden trokken) droeg bij aan de tegenstelling tussen het Russisch als taal van de ontwikkeling en het Oekraïens als taal van het achtergebleven platteland (Bilaniuk 2005: 79 en 90-91)

Onder Gorbačëv werd het in de jaren '80 weer mogelijk om over het beleid van de Sovjetunie te discussiëren en de niet-Russische elites vroegen onder andere aandacht voor de marginalisatie van de titulaire talen van de deelrepublieken. In 1989 werd een nieuwe wet aangenomen die het Oekraïens verhief tot enige staatstaal van de Oekraïense SSR, terwijl het Russische gedefinieerd werd als 'taal voor interetnische communicatie tussen de volken van de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken' (Kulyk 2009: 18). Hoe het precieze beleid ten opzichte van de twee talen moest worden, bleef onduidelijk en in de praktijk bleef de uitvoering van de nieuwe wet beperkt tot het stimuleren van betere kennis en wijder gebruik van het Oekraïens zonder dat de dominantie van het Russische in veel publieke domeinen werd aangetast (Kulyk 2009: 18). Na het uitroepen van de onafhankelijkheid in 1991 bleven de wetgeving en het beleid rondom taal nagenoeg onveranderd in Oekraïne. In de grondwet van 1996 werd het Oekraïens als enige staatstaal van Oekraïne uitgeroepen en werd er geen speciale status meer aan het Russisch toegekend. Toch werd er geen radicale oekraïnisatie doorgevoerd onder de presidenten Kravčuk (1991-1994) en Kučma (1994-2004). Er was wel sprake van een politiek die de natievorming in Oekraïne stimuleerde door onder andere het gebruik van de Oekraïense taal uit te breiden, maar de uitbreiding van het Oekraïens richtte zich vooral op het taalgebruik in staatsinstellingen en het onderwijs, en hield in andere domeinen de status quo in stand. Dit betekende voor de meeste domeinen zoals de media en in het bedrijfsleven, een dominante positie van het Russisch. Kučma's politiek speelde de voorstanders van meer of bredere oekraïnisatie uit tegen de tegenstanders die eerder voor een uitbreiding van het Russisch waren. Hij voerde een centristisch beleid, dat zich vooral richtte op het behouden van stabiliteit en de status quo en dus nauwelijks iets veranderde in het taalbeleid (Kulyk 2009: 18-22; Bilaniuk 2005: 93-102).

In de aanloop naar de presidentsverkiezingen van 2004 leek het erop dat niet Kučma's voorgedragen opvolger Janukovyč zou winnen, maar de nationaal-democraat Jušenko. Om dit te voorkomen probeerde het regime laatstgenoemde af te schilderen als anti-Rusland en anti-Russischtaligen, opdat hij geen stemmen zou krijgen in het zuiden en oosten. Daarmee werd de discussie rondom de status en het gebruik van het Oekraïens en het Russisch weer aangezwengeld en werden de taalkundige, historische en regionale verschillen in Oekraïne uitgebuit door de politici om stemmers te winnen. Ook tijdens de Oranje Revolutie probeerden Kučma en Janukovyč de oppositie en demonstranten af te schilderen als anti-Russisch en daarmee ook als tegenstanders van de belangen van de mensen in het zuiden en oosten van Oekraïne. Doordat de aanhangers van Jušenko vooral

uit het Oekraïenstalige westen en centrum kwamen, kon dit ook gemakkelijk beweerd worden. De oppositieleiders probeerden juist de boodschap uit te dragen dat de demonstranten protesteerden tegen de door Janukovyč en zijn partij gepleegde verkiezingsfraude, niet tegen de aanhangers van Janukovyč. De uiteindelijke overwinning van het 'Oranje kamp' voelde voor velen in het zuiden en oosten als een nederlaag en dit gevoel werd door de politieke elite in de regio uitgebuit om steun te krijgen. Dit deden ze onder andere door een officiële status van de Russische taal in Oekraïne te eisen en verdere oekraïnisatie zoveel mogelijk in te perken. Deze sterke oppositie in het zuiden en oosten van het land, verhinderde Juščenko het taalbeleid aan te passen en daarmee het gebruik van het Oekraïens te stimuleren. In de officiële wetgeving verandert weinig, maar via enkele administratieve regelingen lukt het hem om vooral op het gebied van onderwijs en massamedia het gebruik van het Oekraïens uit te breiden (Kulyk 2009: 18-40; Bilaniuk 2005: 93-102 en 195-201).

De Partij van de Regio's van Janukovyč beloofde echter al bij de presidentsverkiezingen van 2004 om het Russisch een officiële status te geven, een belofte die ze, ondanks hun regeringsperiode in 2006-2007, niet waar konden maken. Er werd geprobeerd om via de ratificering van het *Europese handvest voor regionale talen of talen van minderheden* een regionale status voor het Russische te kunnen claimen, hoewel het dubieus is of het Russisch eigenlijk wel een 'regionale taal of taal van minderheden' is, daar ongeveer de helft van de Oekraïense bevolking deze taal spreekt (het gebruik van de talen in Oekraïne wordt later uitgebreider toegelicht). Moser (2013: 71-88) bespreekt uitgebreid hoe politici van de Partij van de Regio's het handvest misbruikten om de positie van de niet-minderheidstaal Russisch te verstevigen. Na het ratificeren van het handvest riepen enkele lokale en regionale autoriteiten het Russisch tot officiële taal in hun regio uit, maar dit werd door de Oekraïense rechtbank afgewezen (Kulyk 2009: 22-40). Nadat Janukovyč in 2010 president was geworden, stond het toekennen van een officiële status aan het Russisch hoog op de agenda, maar het stuitte ook op grote weerstand bij pro-Oekraïense partijen en een groot deel van de Oekraïenstalige bevolking. Tijdens een veel bediscussieerde sessie van het parlement wordt in 2012 op dubieuze wijze een wet aangenomen die het mogelijk maakt om een taal een officiële regionale taal te maken als minimaal 10% van de bevolking in een bepaalde regio deze als moedertaal beschouwde (de Wet over de Beginselen van het Staatstaalbeleid). De aanneming van de wet is een grote stap in de consolidatie van het Russisch in de wetgeving van Oekraïne en werd gezien als een opstap naar de status van officiële taal in Oekraïne. Veel Oekraïense instituten en ook de OVSE en de Commissie van Venetië bekritiseerden de wet, omdat hij feitelijk alleen van toepassing was op het Russisch in Oekraïne en niet op andere (echte) minderheidstalen (Moser 2013:297-412).

Naast de extra status voor het Russisch in de regio's, werd onder Janukovyč het gebruik van het Oekraïens in onder meer het onderwijs, de media en bij justitie teruggedrongen. Zoals Moser terecht opmerkt, was het taalbeleid van Janukovyč en de Partij van de Regio's er vooral op gericht om de positie van het Russisch te versterken ten koste van het Oekraïens, een beleid dat uiteindelijk had kunnen leiden tot het 'Wit-Rusland scenario', waarbij het Russisch als officiële taal steeds meer terrein wint op de oorspronkelijke staatstaal (Moser 2013: 211-261, 291-296 en 413-418).

2.2 Gebruik en perceptie Oekraïens en Russisch in Oekraïne

Het Oekraïens is dus de enige staatstaal van Oekraïne en uit de gegevens van de laatste census (2001) blijkt ook dat de meerderheid van de inwoners (67,5%) aangeeft dat hun moedertaal Oekraïens is. Daarnaast is er een grote Russischspreekende minderheid van 29,6%. Deze percentages komen echter niet overeen met de verhouding tussen etnische Oekraïners en etnische Russen: in de census 77,8% tegenover 17,3%. Dit kan verklaard worden door de hierboven toegelichte russificatie tijdens de Sovjetunie, waardoor veel etnische Oekraïners Russisch zijn gaan spreken, maar in hun etnische identificatie nog niet geassimileerd zijn (Masenko 2009:105-107; zie voor een uitgebreidere behandeling van de discrepantie tussen taal en etniciteit in Oekraïne Kulyk 2014a).

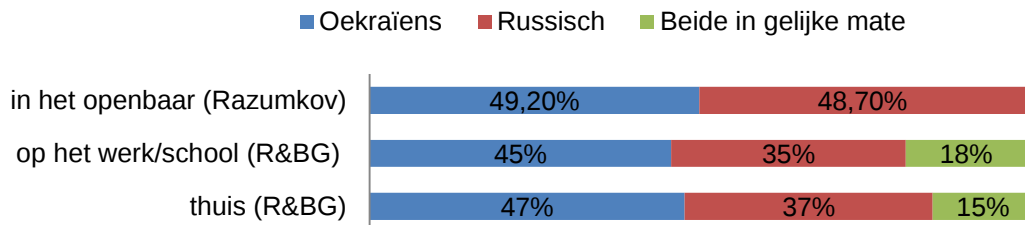
Naast het Russisch en het Oekraïens wordt er in Oekraïne ook '*Suržyk*' gesproken. '*Suržyk*' is de Oekraïense benaming voor de mengvorm van Russisch en Oekraïens en het betekent letterlijk 'niet zuiver, niet puur'. Op deze vorm van taal wordt erg neergekeken in Oekraïne en wordt vooral gezien als het niet goed spreken van Russisch en Oekraïens. Om die reden komt het ook niet voor in de census en de meeste opiniepeilingen, maar er is toch een aanzienlijk deel van de Oekraïense bevolking dat deze taalvorm spreekt. In deze scriptie zal echter niet ingegaan worden op het gebruik en de status van '*Suržyk*', omdat er slechts beperkt onderzoek naar is en wordt gedaan, maar voor meer informatie kunnen bijvoorbeeld Bilaniuk 2005 (Hfst. 4) en Del Gaudio/Tarasenko 2009 geraadpleegd worden.

De sprekers van het Russisch zijn niet evenredig over het land verdeeld en wonen geconcentreerd in het zuiden en oosten en ook vooral in de steden, waar de russificatie het sterkst en het langst was en er daarnaast grotere aantallen Russische immigranten waren. Oekraïners en Oekraïenstaligen wonen daarentegen voornamelijk in het westen en centrum, en op het platteland. Deze regionale verdeling in zowel etniciteit als taal is goed te zien in figuur 1 en 2, en daarnaast is ook de discrepantie tussen 'moedertaal' en etniciteit af te lezen.

De laatste census is echter al meer dan tien jaar geleden en er zijn in de tussentijd gelukkig meerdere landelijke onderzoeken geweest naar het taalgebruik in Oekraïne. Meest

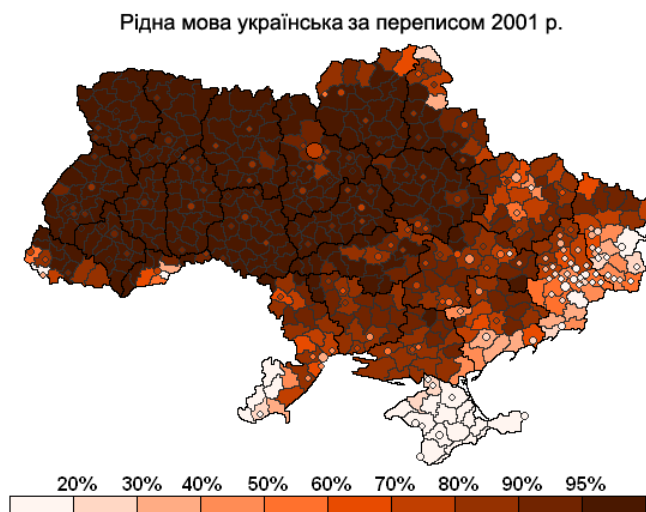
recent is het onderzoek uit 2011 van de Research and Branding Group (R&BG) naar de primaire taal voor communicatie thuis en op het werk of op school, zie grafiek 1. Daarnaast heeft het Razumkov center in 2011 onderzoek gedaan naar welke taal mensen thuis spreken en welke taal in het openbaar, zie grafiek 1.

Grafiek 1: Resultaten onderzoek taalgebruik Oekraïne 2011 (bron: "stanovyšče movy")

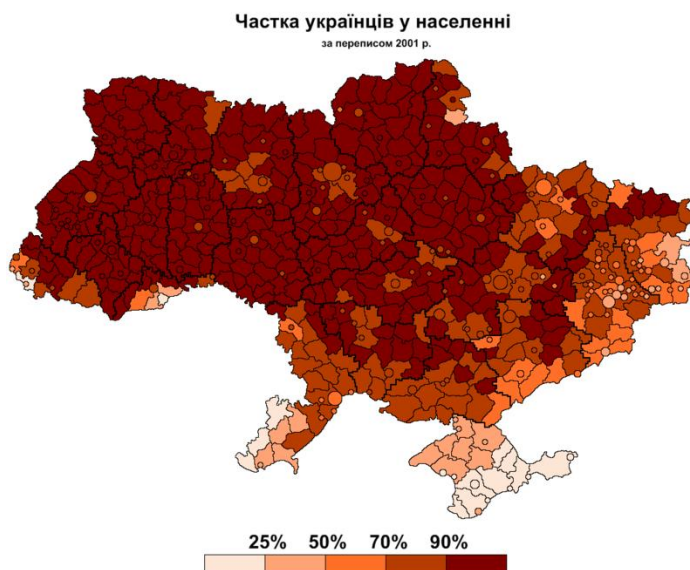

Hoewel het in sommige domeinen maar nipt is, is het Oekraïens volgens het onderzoek wel de taal die het meest gebruikt wordt door de inwoners van Oekraïne, maar het Russisch wordt door een grote minderheid gebruikt. De gegevens in de tabel laten echter niet zien hoe sterk het westen van Oekraïne verschilt van het zuiden en oosten: in het westen is voor 95% van de ondervraagden Oekraïens de primaire taal thuis, terwijl dit voor 66% in het zuiden en oosten Russisch is.

Figuur 1: Moedertaal Oekraïens volgens de 2001 census (bron: Wikipedia)

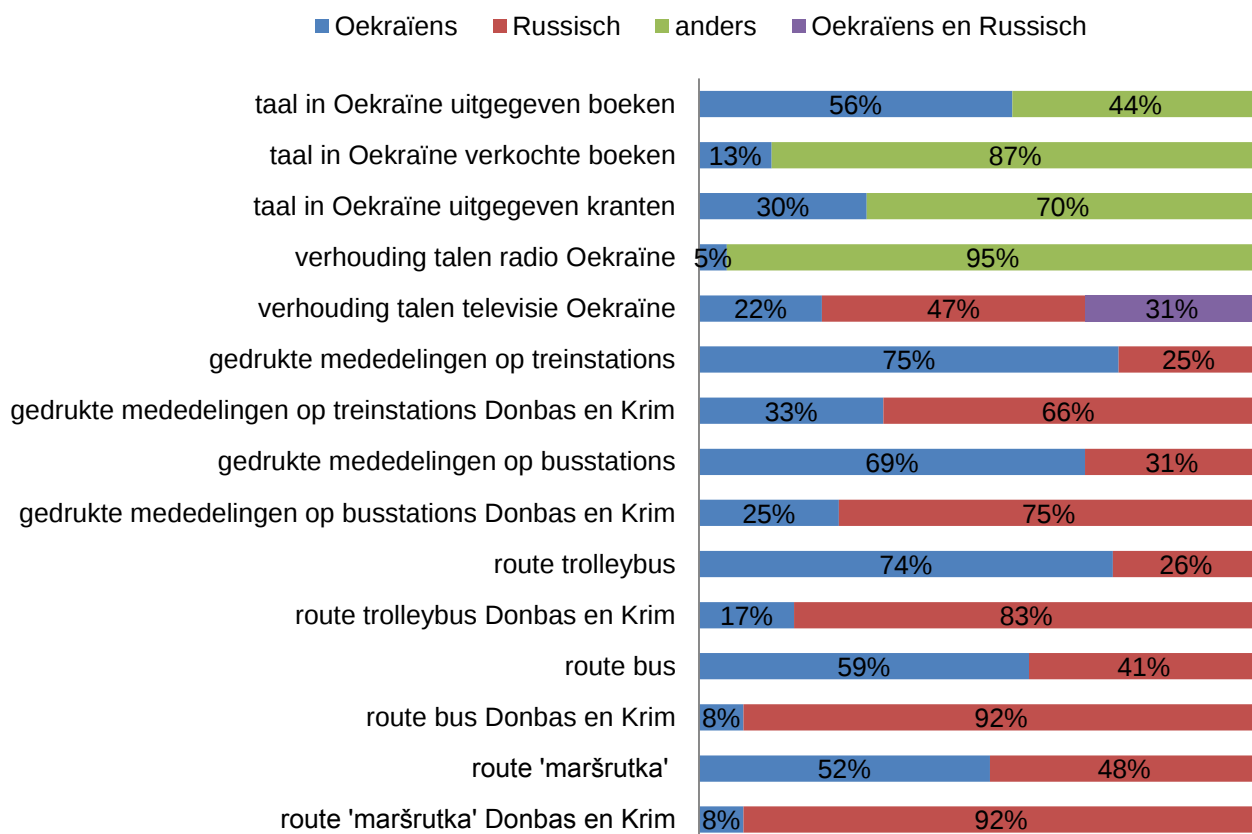
Figuur 2: Etnische Oekraïners als percentage van de totale bevolking volgens de 2001 census (bron: Wikipedia)

In veel andere publieke domeinen is het Russisch echter dominant, bijvoorbeeld in de media. Bij de monitoring van de media door activisten van de vrijwilligersbeweging *‘Prostir svobody’* is duidelijk geworden dat voor de meerderheid van de uitgaven van kranten en in televisie- en radioprogramma's het Russisch de voertaal is, zie grafiek 2. Ook op bus- en treinstations blijkt dat er vooral in het oosten en zuiden van het land weinig Oekraïense en vaak zelfs alleen maar Russische informatievoorziening is, zie grafiek 2. Daarnaast ontdekten zij dat bij slechts de helft van de café-restaurants in de hoofdsteden van de provincies en de steden met meer dan 300.000 inwoners een menu in het Oekraïens aanwezig was (*“Stanovyšče movy”*).

In het onderwijs, één van de meest ‘ge-oekraïniseerde’ domeinen van de samenleving, volgde in het schooljaar 2010/11 82,3% van alle leerlingen onderwijs op een ‘Oekraïenstalige’ school (Moser 2013: 53). Er zijn echter grote regionale verschillen: in Donec’k en Luhans’k lag het percentage leerlingen dat onderwijs op een Oekraïenstalige school volgde op respectievelijk 43% en 47% en op de Krim slechts 8% (*“Stanovyšče movy”*). Verder moet hierbij opgemerkt worden dat ook op ‘Oekraïenstalige’ scholen speciale klassen zijn, waar alleen Russischtaalig onderwijs wordt aangeboden en het percentage leerlingen dat daadwerkelijk les kreeg in Oekraïenstalige klassen ligt dan ook wat lager: 75,4% (Moser 2013: 53). Moser voegt daar nog aan toe dat veel van de ‘Oekraïenstalige’ klassen officieus in het Russisch worden gegeven, met name in het zuiden en oosten en dus komt het percentage leerlingen dat les kreeg in het Oekraïens ergens onder de 75%, wat lager is dan het percentage etnische Oekraïners volgens de 2001 census.

Grafiek 2: gebruik Russisch en Oekraïens

De bovengenoemde cijfers over het gebruik van het Oekraïens en het Russisch in Oekraïne illustreren hoe het Russisch nog steeds een hoge status geniet in Oekraïne en zelfs in veel gebieden domineert. In het westen van Oekraïne is het Oekraïens in de meeste functionele domeinen overheersend, maar in de zuidelijke en oostelijke regio's heeft het Russisch die rol (Masenko 2009: 136). Daarnaast is er in Oekraïne nog altijd sprake van asymmetrische tweetaligheid, dat wil zeggen, tweetaligheid waarbij de status van de talen niet gelijk is. Dit is onder andere terug te zien in de bereidheid om een gesprekspartner tegemoet te komen door van taal te wisselen. Uit een onderzoek in 2000 bleek dat 90,6% van de Oekraïenstaligen in Kyïv in het Russisch antwoordde toen ze in die taal werden aangesproken, terwijl slechts 4,7% van de Russischtaligen in het Oekraïens antwoordde, toen ze in het Oekraïens werden aangesproken (Moser 2013: 49-50). Bilaniuk (2005: 175-177) bespreekt hoe het tegemoetkomen aan de taal van je gesprekspartner sinds de onafhankelijkheid steeds meer werd vervangen door 'niet-wederkerige tweetaligheid', waarbij de gesprekspartners ieder een andere taal spreken, meestal beide hun moedertaal. Dit kwam voort uit een verzet tegen de politieke connotaties van een bepaalde taalkeuze: ieder zijn eigen taal laten spreken illustreerde de gelijke status van de talen, op de oppervlakte waren beide talen even goed bruikbaar. Deze vorm van niet-wederkerige tweetaligheid werd ook steeds populairder bij bijvoorbeeld tweetalige televisieprogramma's, waar twee

presentatoren ieder hun 'eigen' taal spraken (Bilaniuk 2010). Verder hebben meerdere onderzoeken aangetoond dat er in Oekraïne weinig incidenten van discriminatie op basis van taal zijn en dat Oekraïners zich daar ook weinig zorgen over maken. In het onderzoek van '*Hromads'ka dumka*' voor het INTAS project gaf de meerderheid aan nog nooit discriminatie van Russischtaligen door Oekraïenstaligen of andersom te hebben meegemaakt (respectievelijk 73,5% en 67%). Ook gaf 62,5% aan dat er naar hun mening geen of bijna geen dreiging voor een taalgerelateerd conflict in Oekraïne was (Masenko 2009: 117-119).

Uit de hierboven besproken statistische gegevens, onderzoeken en experimenten is duidelijk af te leiden dat het Russisch in Oekraïne (ondanks de oekraïnisatie-politiek) nog steeds een hoge status heeft en in veel domeinen zelfs dominanter is dan het Oekraïens. Daarnaast is het Russisch ook de moedertaal en taal van alledaags gebruik voor een groot deel van de bevolkin. Desondanks had het Russisch geen officiële status tot 2012 en was er erg veel weerstand tegen het toekennen van de officiële status. In de volgende paragrafen zullen de ontwikkelingen in de publieke opinie over het taalbeleid en de status van het Russisch in Oekraïne toegelicht worden.

Toen Oekraïne onafhankelijk werd van de Sovjetunie werd ook een politiek beleid van oekraïnisatie ingevoerd. Hoewel de meeste Russischtalige Oekraïners aangaven dat ze het ermee eens waren dat het Oekraïens de staatstaal was en als zodanig in bepaalde domeinen een dominante positie kreeg, boden zij ook weerstand tegen dit beleid. Zij voelden zich achtergesteld nu bepaalde baanperspectieven niet meer voor hen toegankelijk waren, omdat ze niet (goed) Oekraïens spraken. Vooral het feit dat het Russisch in de Oekraïense grondwet geen aparte status had en 'slechts' een minderheidstaal was, stootte Russischsprekers tegen de borst (voor een uitgebreide bespreking van de situatie van Russische minderheden na het uiteenvallen van de Sovjetunie zie Laitin 1998). Aan de andere kant waren veel Oekraïense nationalistenv teleurgesteld in de voortgezette dominantie van het Russisch en zij betoogden voor een volledige oekraïnisatie in alle domeinen. (Kulyk 2009: 18-22; Bilaniuk 2005: 93-102). Zoals onder 2.1 besproken is, werden de verschillen in mening misbruikt door politici. Vooral tijdens en na de Oranje Revolutie werd het 'taalbeleid' een belangrijke pijler van campagnes om stemmen in bepaalde regio's te winnen. Terwijl taal telkens hoog op de politieke agenda bij verkiezingen stond, blijkt uit een onderzoek van het Razumkov center in de zomer van 2012 dat de Oekraïners andere dingen aan hun hoofd hadden: van de 33 onderwerpen waar de Oekraïners zich mogelijk zorgen om konden maken, eindigde de taalkwestie op plaats 31, daar slechts 3,9% van de ondervraagden zich hier zorgen om maakte (Moser 2013: 61). Een ander onderzoek van het Razumkov center in dezelfde periode toonde aan dat in alle regio's een meerderheid van de respondenten het door de Partij van de Regio's ingediende voorstel over de regionale status van het Russisch

zag als een verkiezingsstunt om de populariteit van de partij te vergroten. In het westen zag slechts 9% het voorstel als een gevolg van de zorg van de partij om de Russischtalige bevolking en ook in het oosten was dit een minderheid met 39% ("Razumkov center"). Ook opvallend is dat de steun van de bevolking voor een officiële status voor het Russisch afnam rond de instemming van de wet die dit verwezenlijkte. De sociologische groep 'Rating' stelde vast dat direct na de aanstelling van Viktor Janukovyč als president, 54% van de respondenten van hun onderzoek voorstander was van het invoeren van het Russisch als tweede staatstaal, maar in de loop van zijn presidentschap zakte dit percentage tot dezelfde groep vond dat in februari 2012 slechts 45% nog voorstander was en 46% tegen (Moser 2013: 61). Ook het onderzoek van het Razumkov center laat zien dat tussen 2005 en 2012 de steun voor het Russisch als officiële taal afnam, zie tabel 1. Wel geldt ook hier dat er een groot verschil is tussen de westelijke en centrale gebieden van Oekraïne en het zuidoosten: in 2012 was bijvoorbeeld 84,4% in het westen en 59,7% in het centrum voorstander van het Oekraïens als enige staatstaal van Oekraïne, terwijl in het zuiden en oosten slechts 21,9% en 13,6% het daarmee eens was; in de laatstgenoemde gebieden was men juist voor twee officiële staatstalen met respectievelijk 47,7% en 40,4%, wat echter weinig steun kreeg in het westen en centrum: slechts 2,6% en 8,7% (Moser 2013: 64-66).

Tabel 1: Afname steun voor officiële status Russisch 2005-2012 (Razumkov Center, tabel overgenomen uit Moser 2013: 66)

	December 2005	Juni 2012
Oekraïens moet de enige staatstaal en officiële taal zijn, Russisch kan gebruik worden voor communicatie zoals de talen van andere nationale minderheden	35,0%	43,6%
Oekraïens moet de enige staatstaal zijn en Russisch kan officieel worden in bepaalde regio's van Oekraïne	20,3%	25,0%
Beide talen moeten staatstalen van Oekraïne zijn	37%	23,9%
Russisch moet de enige staatstaal zijn en Oekraïens kan officieel worden in bepaalde regio's van Oekraïne	3,0%	2,0%
Russische moet de enige staatstaal en officiële taal zijn in Oekraïne; Oekraïens kan gebruikt worden voor communicatie	0,8%	0,4%
Moeilijk te zeggen	3,8%	5,1%

2.3 Oekraïens en Russisch sinds het conflict

Onder president Janukovyč ging de taalpolitiek steeds meer richting een bevoordeling van het Russisch en minder steun voor het gebruik van het Oekraïens. De Oekraïense bevolking leek deze trend echter (nog) niet te volgen en onder hen nam de steun voor een officiële status van het Russisch af. Wellicht dat als Janukovyč zijn beleid had kunnen voortzetten er weer sprake zou zijn van een russificatie, maar hij werd in 2014 afgezet als president na de Euromaidan revolutie en vervolgens kwam een pro-Oekraïense en pro-Europese regering aan de macht. Daarnaast raakte Oekraïne in conflict met Rusland, allereerst toen laatstgenoemde het schiereiland de Krim annexeerde en vervolgens ook in een gewapend conflict in de oostelijke regio's Donec'k en Luhans'k, waar pro-Russische separatisten gesteund worden door het Russische leger (zie voetnoot 1). In deze paragraaf zal bekeken worden wat het taalbeleid in Oekraïne sinds de Euromaidan revolutie inhoudt, hoe de media taal gebruikt in het conflict en of er vanuit de maatschappij initiatieven zijn om het taalbeleid of taalgebruik aan te passen. Er zal in het bijzonder gekeken worden naar beleid of initiatieven om de Oekraïense taal af te zetten tegen het Russisch of te zuiveren van Russische elementen en dergelijke, zoals dat tijdens en na de Balkanoorlog in het Kroatisch plaatsvond.

2.3.1 Het officiële taalbeleid sinds de Euromaidan revolutie

Slechts één dag nadat Janukovyč uit Kyïv was gevlucht en het parlement hem officieel had afgezet, werd in het parlement al gestemd over taalwetgeving. Met 232 stemmen voor wordt de Wet over de Beginselen van het Staatstaalbeleid van 2012 geschrapt en daarmee zou het Russisch geen officiële taal meer zijn in de zuidelijke en oostelijke regio's van Oekraïne. Als reden werd aangedragen dat de wet in tegenspraak zou zijn met de grondwet van Oekraïne en het *Europese handvest voor regionale talen en talen van nationale minderheden* ("VR skasuvala"). Het schrappen van de taalwet leverde zowel in binnen- als buitenland veel kritiek op en vooral in het zuiden en oosten groeide het wantrouwen van de bevolking tegenover de nieuwe parlementaire meerderheid. In Rusland werd fel gereageerd op het schrappen van de wet: Konstantin Dolgov, vertegenwoordiger van het Russische ministerie van buitenlandse zaken, noemde het 'een aanval op de positie van de Russische taal in Oekraïne, die een grove schending van de mensenrechten van nationale minderheden vormt' ("MID RF"). Ook de Hoge Commissaris van de OVSE op het gebied van nationale minderheden was kritisch op het schrappen van de wet en riep het parlement in Oekraïne op om geen acties te ondernemen die tot extra spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen konden leiden ("Restraint, responsibility and dialogue"). Daarnaast werden ook in Oekraïne enkele acties opgezet om te protesteren tegen het

schrappen van de taalwet. Zo ging '5 kanal', de televisiezender van oligarch en huidige president Petro Porošenko, het nieuws van 10 uur 's avonds in het Russisch uitzenden en werd in L'viv met steun van de burgemeester op 26 februari door veel mensen vooral Russisch gesproken om solidariteit te tonen met de Russischtalige bevolking ("Na Ukraine protestujut" en "Net nacistam").

Als reactie op de kritiek en de toenemende onrust, met name op de Krim, kondigde waarnemend president Oleksandr Turčynov aan dat hij het schrappen van de wet ging vetoën en dat er een parlementaire commissie gevormd moest worden die een nieuw wetsvoorstel zou maken dat de belangen van Oost- en West-Oekraïne meeneemt en een vrije ontwikkeling van alle talen en minderheidstalen in Oekraïne garandeert ("Turčynov doručyv" en "Turčynov pidtverdžuje"). De protesten tegen de regering, ook in het zuiden en oosten van Oekraïne, bleven oplaaien en één van de eisen van de demonstranten en separatisten was (en is nog steeds) een officiële status voor het Russisch. Premier Jacenjuk heeft meerdere malen toegezegd dat de huidige regering 'het gebruik van geen enkele taal in Oekraïne zal begrenzen, en in de eerste plaats niet die van het Russisch' (Jacenjuk v Donec'ku). Hij onderstreepte dat de taalwet van 2012 van kracht blijft, maar de demonstranten en pro-Russische separatisten in het oosten van Oekraïne bleven zich tegen het gezag in Kyïv verzetten en bleven ook herhalen dat het nieuwe regime een campagne tegen de Russische taal en cultuur voert ("Ukraine fails"). Zelfs toen Jacenjuk in mei 2014 voorstelde om wijzigingen in de grondwet door te voeren met betrekking tot decentralisatie en de status van het Russisch, bleven de separatisten claimen dat Kyïv een anti-Russisch beleid voert. Er is nog steeds geen overeenkomst bereikt tussen de Oekraïense regering en (de leiders van) de separatisten en er zijn dus ook nog geen wijzigingen in de grondwet doorgevoerd ("Jacenjuk propyše" en "Porošenko on changes").

Bij de bereidheid voor het toekennen van een officiële status van het Russisch door politici, gaat het in de meeste gevallen echter om een regionale officiële status, waarbij het Oekraïens de enige staatstaal van Oekraïne blijft. Dit is meermalen door president Porošenko bevestigd ("V Ukraïni bude" en "V Ukraïni zavždy bude") en ook Jacenjuk benadrukte de status van het Oekraïens als enige staatstaal ("Jacenjuk propyše"). Porošenko heeft in juni 2015 per presidentieel decreet ook besloten om op televisie en in gedrukte media rubrieken aan te maken, die de Oekraïense geschiedenis, taal en cultuur populariseren; een duidelijke ondersteuning van het gebruik van het Oekraïens ("Ukaz prezidenta Ukraïny No 334/2015"). Ook het stadsbestuur van Kyïv heeft eind mei besloten het Oekraïens in Kyïv te stimuleren door middel van Oekraïenstalige muziek in het openbaar vervoer, Oekraïenstalige computers voor ambtenaren en allerlei culturele acties ("Deputaty Kyïvrady"). Premier Jacenjuk gaat zelfs nog een paar stappen verder: zo heeft hij in april

2014 Rusland aangespoord om het Oekraïens een officiële taal te maken en claimt hij dat het Oekraïens een officiële taal van de Europese Unie kan en daarom ook zou moeten worden (“Jacenjuk proponuje” en “Jacenjuk perekonanyj”). Het (online) gebruik van het Oekraïens door Porošenko en Jacenjuk komt overeen met hun pro-Oekraïense standpunten: ze spreken in het openbaar Oekraïens en ook hun accounts op Facebook, Twitter en Google+ zijn uitsluitend Oekraïens. Opvallend is dat de persoonlijke website van Jacenjuk naast een Oekraïenstalige versie ook een Engelstalige versie heeft, maar geen Russischstalige. Een opvallende uitzondering op de verder Oekraïenstalige regering is de Minister van Binnenlandse Zaken Arsen Avakov. Hij spreekt bijna uitsluitend Russisch en ook zijn accounts op Facebook, Twitter, Google+ en zijn website zijn in het Russisch. Hoewel hij geen duidelijk statement heeft gemaakt over zijn gebruik van het Russisch, blijkt uit een interview in januari 2014 dat hij het ziet als een manier om beter in contact te staan met de mensen in het oosten van Oekraïne (“Avakov: ‘Russkij jazyk’”).

Uit recent onderzoek (april 2015) van het Kyiv International Institute of Sociology (KIIS) is gebleken dat de meerderheid van de Oekraïense bevolking achter de president en zijn regering staat als het gaat om de status van het Oekraïens en het Russisch: 52% van de respondenten was van mening dat het Russisch een officiële status kan krijgen, alleen in de regio's waar een meerderheid van de bevolking dit wil. Slechts 19% was voorstander van het Russisch als tweede staatstaal, terwijl 21% het Russisch uit officieel gebruik in heel Oekraïne wilde nemen. Ook als gekeken wordt naar de verschillen tussen de regio's blijkt dat in alle gebieden de grootste groep voor een beperkte officiële status van het Russisch was: 44% in het westen, 57% in het centrum, 43% in het zuiden en 61% in het oosten (“Stavlennja”). Verder blijkt uit opiniepeilingen van de Democratic Initiative Foundation (DIF) dat in de afgelopen 5 jaar het aantal mensen dat van mening is dat het oplossen van het vraagstuk over de status van de Russische taal een belangrijke taak is voor de nieuwe president, klein is gebleven: 11,9% in 2009 en 10,7% in 2014. Ter vergelijking: economische groei en de strijd tegen corruptie werden in 2014 door respectievelijk 74,9% en 60,5% genoemd (“Vybory 2014”). De taalkwestie is voor de meeste Oekraïners dus geen prioriteit en als ze hun mening moeten geven gaat de voorkeur vooral uit naar het behouden van de situatie zoals die nu is: het Oekraïens als enige staatstaal en het Russisch als officiële taal in regio's waar een meerderheid van de bevolking dat wil. Een ander peiling van DIF in december 2014 en januari 2015 laat ook zien dat Oekraïners over het algemeen denken dat het verschil in taal niet iets is wat hen uit elkaar drijft: slechts 10% denkt dat het land door de onderdrukking van linguïstische of culturele uitingen uit elkaar gedreven wordt (“Ščo ob'jednuje”).

De taalpolitiek is dus verschoven naar een duidelijker pro-Oekraïens beleid, wat ook gesteund wordt door een meerderheid van de bevolking.

2.3.2 Taalgebruik in de media

De meeste media in Oekraïne lijken niet van taal te zijn gewisseld vanwege het conflict en wat dat betreft lijkt het taalgebruik weinig veranderd; op televisie overheerst de Russische taal nog steeds met maar 28% van de zendtijd in het Oekraïens, 48% in het Russisch en 24% tweetalig (“Častka ukraïnomovnoho”).

Wat wel duidelijk is veranderd is het soort taalgebruik: zowel in Rusland als in Oekraïne is door het conflict de propaganda flink toegenomen, met name in het nieuws. De Russische media gaan daarbij erg ver en schuwen halve waarheden of complete leugens niet, maar ook Oekraïense media maken zich schuldig aan propaganda (Dougherty 2014). Een opvallende trend in de propaganda is het gebruik van termen die verwijzen naar de Tweede Wereldoorlog, niet alleen door de media, ook door president Putin en het ministerie van Buitenlandse Zaken van Rusland (Poulsen 2014). Het gaat vooral om de termen ‘fascisten’, ‘(neo-)nazi’s’ en dergelijke voor de demonstranten op Euromaidan en vervolgens de aanhangers van de nieuwe regering, ‘fascistische junta’ voor de post-Euromaidan regering, en ook termen als ‘genocide’ en ‘pogrom’ bij nieuwsberichten over de geclaimde onderdrukking van de Russischtalige bevolking en geweldsincidenten. Vaak worden deze termen alleen genoemd in quotes van getuigen, maar er worden geen kritische kanttekening bij dit soort opmerkingen geplaatst door de journalist (zie bijvoorbeeld “Žiteli jugo-vostoka”, “Vooružennye ekstremisty” en “Akcii v podderžku” voor berichtgeving met zulke termen van Pervyj kanal, en “Simbioz fašizma” voor een voorbeeld van een Russisch parlamentslid dat deze termen gebruikt). Daarnaast is de term ‘*banderovec*, mv. *banderovcy*’ in Rusland ook een gangbare term geworden om te verwijzen naar rechts-extremistische Oekraïners, voornamelijk uit het westen van Oekraïne. Deze term is afgeleid van de achternaam van Stepan Bandera, de leider van een partizanenleger dat streed voor een onafhankelijke Oekraïne ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. Hij wordt in Rusland vooral geassocieerd met antisemitisme en collaboratie met het Duitse leger, maar voor veel (West-)Oekraïners is hij een vrijheidsstrijder en held. Uit onderzoek van het AI-Russische Onderzoekscentrum voor Publieke Opinie blijkt dat in maart 2014 91% van de Russen ‘*banderovcy*’ zag als ‘een groep half-fascisten die Russen, joden en vertegenwoordigers van andere nationaliteiten terroriseren’ en maar liefst 82% van de Russen van mening was dat de ‘*banderovcy*’ een gevaar vormden voor de Russischtalige bevolking van Oekraïne (“Rossijane vidjat”). In Oekraïne werd de term echter steeds meer als positieve benadrukking van een Oekraïense

patriot gebruikt, zeker ook voor Oekraïense patriotten die Russisch spreken of van een andere nationaliteit zijn (“Rosij’s’komovnyj banderivec”). Voor joods-Oekraïense patriotten werd zelfs de term ‘*žydobanderovec*’ in het leven geroepen, letterlijk ‘jood-banderovec’, om extra te benadrukken dat een ‘*banderovec*’ geen antisemiet of fascist is (“*Žydobanderovcy*”).

In de Oekraïense media wordt ook gebruik gemaakt van enkele termen die verwijzen naar de Tweede Wereldoorlog, zij het minder dan in de Russische media. Naar aanhangers van de pro-Russische separatisten wordt wel verwezen met de term ‘*kolorady*’, wat verwijst naar de ‘*koloradskie lentočki*’, zwart-oranje lintjes, ook wel ‘lintjes van Sint Joris’ genoemd. Deze lintjes zijn de afgelopen jaren in Rusland erg populair geworden om te dragen als uiting van dank en trots op de overwinning van de Sovjetunie in de Tweede Wereldoorlog en het lintje werd ook veel gedragen door Russen bij de annexatie van de Krim en door pro-Russische separatisten (“*Kolorady*” en een voorbeeld van een nieuwsartikel waarin deze term wordt gebruikt “*Piketujut ‘kolorady*”). Een andere in Oekraïne populaire term (die door officiële media echter weinig gebruikt wordt) is de samentrekking van Putin en Hitler tot ‘*Putler*’. Zie figuur 3 voor een reclamezuil met daarop de tekst: ‘We hebben Hitler verslagen en we zullen ook Putler overwinnen!’ (peremohli Hitlera, zdolajemo j Putlera!).

Figuur 3: Billboard met ‘Putler’ (<http://uapress.info/uk/news/show/74367>)

Naast het gebruik van deze termen die verwijzen naar de Tweede Wereldoorlog, zijn er in Oekraïne ook ‘nieuwe’ woorden populair geworden, zoals ‘*kiborg*’. Met ‘*kiborg*’ werden Oekraïense soldaten aangeduid die de luchthaven van Donec’k verdedigden: onder vaak zware omstandigheden wisten zij 242 dagen controle over de luchthaven te houden. De term ‘*kiborg*’ is overgenomen van het Engelse ‘*cyborg*’, een afkorting voor cybernetisch organisme oftewel een biologisch organisme dat een mechanisch of elektronisch onderdeel heeft. Met deze term wordt de moed van de soldaten geprezen, die ondanks alle gevaren hun missie probeerden te vervullen. De populariteit van het woord heeft waarschijnlijk te maken met de

nieuwheid en daardoor ook de afwezigheid van associatie met het Russisch of typische Sovjet-woorden (“Kiborgy”).

Kortom, zowel de Russische als de Oekraïense media maken zich schuldig aan propaganda en beide maken daarbij gebruik van termen die verwijzen naar de Tweede Wereldoorlog.

2.3.3 Taalinstututen en officiële taalrubrieken

Bij officiële taalinstututen zoals het Instituut van de Oekraïense Taal van de Nationale Academie van Wetenschap van Oekraïne (NAWOe), is ook weinig veranderd wat betreft het taalgebruik. Er zijn ook geen projecten of onderzoeken die zich richten op het purificeren van het Oekraïens of het zuiveren van Russische elementen uit de taal. De instututen lijken de huidige politiek te volgen waarbij het Oekraïens als enige staatstaal van Oekraïne gepromoot wordt en het Russisch slechts in bepaalde regio’s een officiële status kan krijgen. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de gezamenlijke verklaring na afloop van de conferentie ‘Oekraïens als staatstaal’ in november 2014. Hierin wordt namelijk onder andere aanbevolen de positie van het Oekraïens als staatstaal te verstevigen door het aantal lesuren in het Oekraïens uit te breiden en een nieuwe orthografie vast te laten leggen door een commissie. Daarnaast wordt ook voorgesteld de taalwet van 2012 te schrappen en in de grondwet niet meer het Russisch apart te noemen naast de term ‘minderheidstalen’ omdat dit het Russisch al omvat. Dit laatste is wel een vermindering in de status van het Russisch voor de wet, maar er worden geen beperkingen op het gebruik van het Russisch voorgesteld en de maatregelen hebben als doel de positie van het Oekraïens als enige staatstaal te bevestigen, niet om het Russisch uit te bannen (“Ukraïns’ka mova jak deržavna”).

Verder benoemt de gezamenlijke verklaring van een conferentie over terminologie duidelijk de status van het Oekraïens en legt nadruk op de eenheid van de taal zowel in orthografie als in gebruik van terminologie. Er wordt echter niets gezegd over het uitbannen van Russische terminologie of zuivering van Russische elementen (“Ukraïns’ka terminolohija”). Ook een conferentie over taalgebruik in lesboeken voor scholen benadrukt het belang van één standaard voor het hele land en alle vakken, maar het de-russificeren van de taal wordt niet genoemd (“Mova pidručnykiv”).

Daarnaast is er geen toename in taalrubrieken in de media en taalblogs op internet. De meeste kranten en online nieuwssite publiceren af en toe over taal of taalgebruik, maar er is geen vaste taalrubriek. Een uitzondering is een taalrubriek bij de online nieuwssite ‘Hazeta’ (<http://gazeta.ua/mova>). In deze rubriek worden allerlei nieuwsberichten en artikelen over taal geplaatst, variërend van nieuw aangenomen wetgeving tot artikelen over de taalgeschiedenis. Er zijn echter weinig prescriptieve berichten die het gebruik van bepaalde

vormen voorschrijven of andere verbieden. De website heeft overigens zowel een Oekraïense als een Russische versie. Verder heeft de Oekraïense BBC sinds het voorjaar van 2015 weer een taalblog waarin professor Oleksandr Ponomariv vragen van lezers over (correct) taalgebruik beantwoord ("BBC blog"). Professor Ponomariv hield ook van december 2009 tot juli 2011 een blog bij op de website. De vragen van de lezers hebben vaak betrekking op bepaalde spellingkwesties of het gebruik van twee erg op elkaar lijkende woorden. Slechts af en toe gaat het over variatie in de taal die voortkomt uit het Russisch en dan kiest de professor duidelijk voor het gebruik van de Oekraïense of oorspronkelijke vorm en niet voor de Russische. Bijvoorbeeld in een blog over de benaming van steden stelt hij dat het beter zou zijn om de namen van enkele steden op *-pol* te veranderen in *-pil'* (Sevastopol zou dan dus Sevastopil' worden) omdat laatstgenoemde het oorspronkelijke Oekraïense achtervoegsel is dat ook te vinden is in stedsnamen als Ternopil. Ook zouden steden in het Oekraïenstalige gebied over de grenzen van Oekraïne op de Oekraïense wijze geschreven moeten worden en dus Таганпир (*Tahanrih*) in plaats van Russisch Таганрог (*Taganrog*), Перемишль (*Peremyśl'*) i.p.v. Pools Przemyśl/Пшемишль (*Pšemyśl'*) ("Ponomariv nazvy mist"). Ook spreekt hij zich in een latere blog uit tegen tweetaligheid en stelt hij dat alleen het Oekraïens als staatstaal de eenheid van het land kan waarborgen ("Ponomariv haslo"). Uit de blogs blijkt dus dat professor Ponomariv een voorstander is van oekraïnisatie van de taal ten koste van binnengeslopen elementen uit het Russisch en ook andere talen als het Pools, maar hij voert ook geen actieve campagne tegen de Russische elementen.

2.3.4 Overige initiatieven in de maatschappij

Naast de officiële instanties die de taalnorm en het taalbeleid bepalen en de media die daar direct door beïnvloed worden, zijn er ook andere organisaties of individuen die zich bezig houden met de taal en/of zich inzetten voor veranderingen. In deze paragraaf zullen enkele initiatieven in de Oekraïense maatschappij met betrekking tot taalgebruik of taalbeleid worden toegelicht. Dit zijn niet alle initiatieven, maar een selectie op basis van populariteit, publiciteit en de overeenkomst met initiatieven die in Kroatië tijdens en na de Balkanoorlog voorkwamen.

Allereerst is er een toename te zien in het aantal organisaties dat zich inzet om het Oekraïens te verspreiden en dan met name correct Oekraïens. Sommige organisaties bestonden ook al voor de crisis, maar velen hebben hun activiteiten uitgebreid in het laatste jaar. Andere zijn ontstaan in of voortgekomen uit de Euromaidan-beweging. Opvallend is

vooral dat de meeste organisaties hun diensten gratis aanbieden. Eén van de vele³ voorbeelden is de organisatie 'Bezkoštovni kursy ukraïns'koï movy' (Gratis cursussen Oekraïens; <http://movaua.org.ua/>). Deze organisatie biedt in een aantal steden in Oekraïne gratis lessen Oekraïens aan, met name in het oosten. Zij zijn erg populair met 482 leden in hun groep op VKontakte en ruim 11.000 likes op Facebook.

Er zijn ook organisaties die op social media hun volgers iedere dag één of enkele taallessen leren, soms door middel van grappige plaatjes. Zo deelt de organisatie 'Mova - DNK naciï' (Taal is het DNA van de natie) plaatjes van een tong die de juiste klemtoon of het juiste gebruik van een uitdrukking leren en houden ze op hun website ook een blog bij over correct taalgebruik ("DNK Facebook" en "DNK website"). Soms wordt benadrukt dat een bepaald woord of uitdrukking een 'russisme' is, zoals in het voorbeeld in figuur 4, maar dit is slechts een klein aantal plaatjes. De Facebookpagina van de organisatie is erg populair: maar liefst 24 duizend likes.

Een ander vergelijkbaar initiatief op Twitter is '@ukrayinskamova' (<https://twitter.com/ukrayinskamova>), een gebruiker die dezelfde soort taal tips geeft als 'Mova - DNK naciï' maar dan zonder plaatjes en op Twitter. Ook dit initiatief is populair: 31 duizend mensen volgen '@ukrayinskamova'. Het Twitter-account bestaat echter al sinds 2010 terwijl 'Mova - DNK naciï' is voortgekomen uit Euromaidan.

Figuur 4: Voorbeeld 'Mova - DNK naciï'. Eind mei ruikt het naar pioenen ('pivonijamy'). P.S. "pion" is een russisme.

Daarnaast zijn er organisaties die zich meer bezig houden met het samenbrengen van informatie en nieuws over het taalbeleid en -gebruik in Oekraïne. Een goed voorbeeld is 'Portal movnoï polityky' (portaal van de taalpolitiek), een website waar allerlei nieuws over taalbeleid en -gebruik wordt gepubliceerd en lezers kunnen reageren en ideeën delen ("Language portal"). De berichten zijn vooral beschrijvend en besprekend en niet prescriptief

³ De zoekopdracht "курси української мови" levert bij Google maar liefst 26.200 hits op.

of corrigerend. Hoewel hun Facebookpagina pas in 2015 is opgericht, heeft deze al meer dan 1200 likes (“Language portal Facebook”).

Verder zijn er ook initiatieven die een stapje verder gaan en behoorlijk grote aanpassingen in de taal propageren. Twee daarvan zullen nu kort toegelicht worden.

Het eerste initiatief is een poging om voor alle ‘vreemde invloeden’ in de taal een Oekraïense variant te vinden. Het gaat in eerste instantie vooral om de vele anglicismen die de globalisering met zich mee heeft gebracht, maar ook om oudere Duitse en Franse leenwoorden te vervangen. Op de website slovotvir.org.ua kunnen gebruikers woorden aandragen waarvoor ze graag een ‘Oekraïens’ alternatief willen, zelf vertalingen voor deze woorden voorstellen en op de naar hun mening best voorgedragen variant stemmen. De organisatie achter de website is van plan om een woordenboek uit te geven op basis van de voorgestelde nieuwe woorden, zodra voor alle ‘buitenlandse’ woorden een (goed) alternatief is gevonden. Het project heeft redelijk wat aandacht gekregen in de media en is redelijk populair op Facebook met 1700 likes (“Čy pryžyvet’sja” en “Slovotvir Facebook”). Er zijn inmiddels al ruim 2200 woorden door gebruikers voorgedragen, maar of de meest populaire varianten daadwerkelijk in het dagelijks taalgebruik van de Oekraïners worden overgenomen is maar de vraag. Opvallend is wel de gelijkenis van dit initiatief met de zuivering van ‘buitenlandse elementen’ uit het Kroatisch die wel op redelijk grote schaal is doorgevoerd.

Het andere initiatief is een idee van Sergej Košman, journalist en maatschappelijk activist uit Xarkiv. Hij is van mening dat men in Oekraïne een Oekraïense standaard van de Russische taal zou moeten vastleggen en deze standaard ook zou moeten gebruiken in Oekraïense media, Oekraïense muziek en ga zo maar door. Volgens hem is het op die manier mogelijk voor Oekraïne om ook wat betreft taal los te komen uit de invloedssfeer van Rusland zonder de rijke taalerfenis van Oekraïne teniet te doen. Het creëren van een eigen standaard maakt de politieke scheiding tussen Rusland en Oekraïne compleet, maar daarbij blijft de Russische taal zoals die gebruikt wordt in Oekraïne behouden (“Ešče raz”, “Ne otdadim”, “Žurnalist predložil”). Het is een bijzonder idee dat opvalt vanwege de tolerantie en de ‘inclusiviteit’ van het Russisch in de Oekraïense samenleving, maar het lijkt niet te leiden tot concrete stappen in de politiek en maatschappij. Hoewel Košman behoorlijk populair is op Facebook (bijna 5000 vrienden en ruim 9000 volgers) en zijn post over de Oekraïense standaard van het Russisch meer dan 400 likes heeft gekregen (“Košman Facebook”), lijkt het toch vooral bij een idee te blijven: een zoekopdracht op Google naar “український стандарт російського мови” levert namelijk vooral blogs en berichten van Košman op, of nieuwsberichten over zijn idee waarbij geen andere invloedrijke personen of organisaties genoemd worden.

Er zijn dus allerlei maatschappelijke initiatieven die betrekking hebben op het taalbeleid en -gebruik in Oekraïne, waarvan vooral de taallessen populair zijn. Een aantal initiatieven stellen radicale veranderingen voor, maar deze lijken vooralsnog weinig draagvlak te hebben in de politiek en de maatschappij.

3. Oekraïens-Russisch in conflict vergeleken met Servo-Kroatisch

In dit hoofdstuk zullen de ontwikkelingen in het taalbeleid en aanpassingen van de taalnorm in het Servo-Kroatisch in Kroatië tijdens en na de Balkanoorlog vergeleken worden met de ontwikkelingen en aanpassingen in het Oekraïens en Russisch in Oekraïne sinds het conflict met Rusland. Eerst zullen de overeenkomsten besproken worden, daarna de verschillen en tot slot worden mogelijke verklaringen voor de overeenkomsten en verschillen besproken.

Voor overgegaan wordt tot de vergelijking zullen een aantal belangrijke verschillen tussen de beide situaties kort toegelicht worden. Ten eerste is een belangrijk verschil dat voor Kroatië de onafhankelijkheid van Servië na het uiteenvallen van Joegoslavië en de oorlog met Servië in dezelfde periode plaatsvonden. In het geval van Oekraïne zit er echter ruim twintig jaar tussen de onafhankelijkheid en het conflict met Rusland. Dit is belangrijk omdat zal blijken dat een aantal ontwikkelingen in het taalbeleid in Kroatië tijdens en na de Balkanoorlog overeenkomen met ontwikkelingen in Oekraïne na de onafhankelijkheid en andere juist met ontwikkelingen in Oekraïne sinds het conflict. Daarnaast moet ook niet vergeten worden dat de verschillen tussen de Servische en Kroatische vormen van het Servo-Kroatisch veel kleiner zijn dan de verschillen tussen het Russisch en het Oekraïens, die duidelijk twee verschillende talen zijn. Aan de andere kant zijn de verschillen in geloof tussen Kroaten (katholiek) en Serven (orthodox) groter dan die tussen Oekraïners en Russen (beide orthodox, maar eigen patriarchaat). Het lijkt er dus op de etnische verschillen tussen de Kroaten en Serven groter zijn dan de linguïstische, terwijl het tussen Russen en Oekraïners juist de linguïstische verschillen groter zijn.

Enkele ontwikkelingen in het taalbeleid en de taalnorm hebben in beide landen plaatsgevonden, waarbij in Oekraïne echter een verschil is tussen ontwikkelingen die plaatsvonden na de onafhankelijkheid in 1991 en ontwikkelingen sinds het conflict met Rusland in 2014.

Na de onafhankelijkheid werd in allebei de landen de lokale en daarvoor onderdrukte taal uitgeroepen tot enige officiële staatstaal. De aanpassingen aan de taalnorm om het Kroatisch meer op het Servisch te doen lijken en het Oekraïens meer op het Russisch, werden in Kroatië bijna volledig en in Oekraïne deels ongedaan gemaakt. Het onderwijs was in beide landen een belangrijk middel om de nieuwe staatstaal te consolideren. In Oekraïne bleef het gevoerde beleid ten opzichte van de taal echter nog hangen in de oude Sovjetpraktijken en behield het Russisch een dominante positie in veel domeinen waaronder de media, terwijl in Kroatië het beleid van één staatstaal wel overeenkwam met de dominantie van het Kroatisch in alle domeinen van het taalgebruik.

Sinds het conflict met Rusland wordt in Oekraïne weer actiever het Oekraïens als enige staatstaal gepromoot door de president en regering, dit vooral in tegenstelling tot de pro-Russische taalpolitiek van de jaren daarvoor. Verder wordt wel een regionale status voor het Russisch toegezegd en dus wel een redelijk inclusief beleid gevoerd. In Kroatië werd ook het Kroatisch benoemd als enige staatstaal, terwijl het Servisch als officiële minderheidstaal in bepaalde regio's gebruikt kon worden. In beide landen werden taallessen en correct taalgebruik een veelbesproken onderwerp: in Kroatië met name in de krant en op tv, in Oekraïne meer via social media. In Kroatië waren deze initiatieven vooral gericht op het vermijden van 'buitenlandse' (met name Servische) elementen, terwijl in Oekraïne meer de nadruk ligt op het leren en verspreiden van de taal in het algemeen en slechts als onderdeel daarvan ook op het vermijden van Russische woorden en uitdrukkingen waar een Oekraïense vorm voor bestaat. Opvallend is de overeenkomst tussen een maatschappelijk initiatief in Oekraïne om een 'Oekraïense' vorm voor allerlei 'buitenlandse' leenwoorden te creëren en de zuivering van 'buitenlandse' elementen uit het Kroatisch, die met steun van de regering is doorgevoerd. Een groot verschil is echter dat het in Oekraïne slechts een klein maatschappelijk initiatief is dat niet gesteund wordt door politici, terwijl in Kroatië grote veranderingen in de taalnorm zijn doorgevoerd met steun van de regering.

Het grootste verschil tussen de twee situaties is dus dat in Kroatië het conflict gepaard ging met niet alleen etnische zuivering van veroverde gebieden, maar ook de taal gezuiverd werd. In Oekraïne lijkt zowel van etnische zuivering als ook van systematische taalzuivering geen sprake. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat het Oekraïens en het Russisch al voldoende van elkaar verschillen en duidelijk twee talen zijn en er dus geen noodzaak is om de talen verder van elkaar te verwijderen door de zuivering van 'buitenlandse elementen'. Daarnaast kan het ook te maken hebben met de grote aantallen Russischsprekers in Oekraïne en het vele gebruik van de taal in de media en zelfs officiële instanties. Als de Oekraïense regering het Russisch uit al deze domeinen zou bannen, zou dat een groot deel van de bevolking vervreemden en het conflict in de oostelijke gebieden verder aanwakkeren. Het is dus in het belang van de Oekraïense regering zich tolerant op te stellen tegenover het Russisch. Een andere verklaring is de opkomst van 'civic nationalism' in Oekraïne. Zoals Kulyk (2014c) beschrijft heeft de Euromaidan revolutie geleid tot een groei van 'civic nationalism', wat gebaseerd is op loyaliteit aan en verbondenheid met de Oekraïense staat en het verlangen naar een welvarende toekomst voor haar inwoners. Dit in tegenstelling tot etnisch nationalisme wat in Kroatië ten tijde van de Balkanoorlog heerste en gebaseerd is op iemands afkomst en dus ook in zekere mate de taal die iemand spreekt. 'Civic nationalism' zorgt voor de benodigde binding van de bevolking aan hun land tijdens het conflict, terwijl zij verschillende talen spreken.

De overeenkomsten in de ontwikkelingen in beide landen zijn vooral de versteviging van de positie van de eigen taal in de wetgeving en het onderwijs na de onafhankelijkheid, en het benadrukken van de status van de taal en het verspreiden van correct taalgebruik in de oorlogstijd. Dit is, zoals in het theoretisch kader al gezegd is, het resultaat van aan de ene kant een sterke verbinding tussen een bepaalde groep en een taal en aan de andere kant de dreiging dat deze (minderheids)taal opgeslokt wordt door een grotere buurman.

Concluderend kan gesteld worden dat het Servo-Kroatisch in Kroatië voor, tijdens en na de Balkanoorlog voor een deel gelijke ontwikkelingen heeft doorgemaakt als het Oekraïens en het Russisch in Oekraïne bij de onafhankelijkheid van Oekraïne in 1991 en tijdens het huidige conflict. De belangrijkste overeenkomsten zijn dat in beide gevallen de (wettelijke) positie van de 'eigen' taal verstevigd werd en er initiatieven opkwamen die de mensen aanzetten tot het (correct) leren van de taal. Een groot verschil is echter dat in Kroatië de taal met steun van de regering gezuiverd werd van 'buitenlandse' elementen, terwijl een vergelijkbaar initiatief in Oekraïne (nog) marginaal is.

Conclusie

In deze scriptie zijn de ontwikkelingen van het taalbeleid en de taalnorm van het Oekraïens en het Russisch in Oekraïne sinds het conflict met Rusland afgezet tegen de ontwikkelingen van het Servo-Kroatisch in Kroatië voor, tijdens en na de Balkanoorlog.

In Kroatië viel met het opbreken van Joegoslavië ook de gedeelde taal, het Servo-Kroatisch uit elkaar. In Kroatië werd de positie van het Kroatisch als enige officiële taal in de wet vast gelegd en ook het beleid was erop gericht de Kroatische taal te versterken. Onderdeel van dit beleid was een zuivering van ‘buitenlandse elementen’ uit de taal en in het bijzonder Servische elementen, om zo het verschil tussen het Kroatisch en het Servisch te vergroten. Deze nieuwe taalnorm werd gepopulariseerd door taalrubrieken in kranten en bij televisieprogramma's.

In Oekraïne werd na de onafhankelijkheid in 1991 ook de positie van het Oekraïens verstevigd door onder andere wettelijk vast te leggen dat het de enige staatstaal van Oekraïne was. Het beleid stond echter nog toe dat het Russisch dominant bleef op vele domeinen net als in de Sovjetunie en in 2012 werd zelfs een wet aangenomen die een officiële status van het Russisch in veel regio's van Oekraïne mogelijk maakte. Door het conflict met Rusland is echter weer meer nadruk gelegd op het Oekraïens als enige staatstaal en zijn ook allerlei maatschappelijke initiatieven opgekomen die de verspreiding van het Oekraïens in het algemeen en correct taalgebruik in het bijzonder stimuleren door bijvoorbeeld gratis taallessen aan te bieden. Er is ook een initiatief om Oekraïense vertalingen voor ‘buitenlandse’ woorden te creëren, maar het is de vraag of de nieuwe vormen daadwerkelijk door het grote publiek zullen worden overgenomen, want voorlopig is er geen politieke steun voor dit idee.

Zowel in Kroatië als in Oekraïne werd dus de positie van de ‘eigen’ taal verstevigd in de wetgeving en waren er in initiatieven om het (correcte) gebruik van de taal te stimuleren en uit te breiden. In Kroatië is de zuivering van ‘buitenlandse elementen’ uit de taal een belangrijk onderdeel van het taalbeleid, in Oekraïne daarentegen is dit (nog) een marginaal idee. Dit verschil kan verklaard worden door onder andere het kleinere verschil tussen het Kroatisch en het Servisch waardoor een zuivering meer voor de hand ligt, de grote aantallen Russischtaligen in Oekraïne die zich vervreemd zouden voelen van Oekraïne als een sterk anti-Russisch beleid werd gevoerd en tot slot ook de opkomst van ‘civic nationalism’ in Oekraïne.

Literatuurlijst

Boeken en artikelen

Besters-Dilger, Juliane (ed.),

- (2009) *Language policy and language situation in Ukraine: analysis and recommendations*, Peter Lang, Frankfurt am Main

Bilaniuk, L.,

- (2005) *Contested tongues: language politics and cultural correction in Ukraine*, Ithaca NY, Cornell University Press
- (2010) "Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian-Russian television shows", *International Journal on the Sociology of Language* vol. 201, pp. 105-133

Bilaniuk, L., S. Melnyk,

- (2008) "A tense and shifting balance: bilingualism and education in Ukraine", *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* vol. 11, no. 3-4, pp. 340-372

Bugarski, Ranko,

- (2004) "Language policies in the successor states of former Yugoslavia", *Journal of Language and Politics* vol. 3 no. 2, pp. 189-207
- (2012) "Language, identity and borders in the former Serbo-Croatian area", *Journal of Multilingual and Multicultural Development* vol. 33, no. 3, pp. 219-235

Bugarski, Ranko, Celia Hawkesworth (eds.),

- (1992) *Language planning in Yugoslavia*, Slavica Publishers-Columbus

Dedaić, Mirjana N., Daniel N. Nelson (eds.),

- (2003) *At war with words*, Berlin Mouton

Del Gaudio, Salvatore, en Bohdana Tarasenko,

- (2009) "Surzhyk: topical questions analysis of a concrete case". In: Juliane Besters-Dilger (ed.), *Language policy and language situation in Ukraine: analysis and recommendations*, Peter Lang, Frankfurt am Main, pp. 327-358

Dougherty, J.,

- (2014) "Everyone lies: the Ukraine conflict and Russia's media transformation", *Shorenstein center on media, politics and public policy*, discussion paper series #D-88 July 2014, zoals online beschikbaar op:
<http://shorensteincenter.org/wp-content/uploads/2014/07/d88-dougherty.pdf>
(laatst geraadpleegd op 19 juni 2015)

Edwards, J.,

- (2009) *Language and identity: an introduction*, Cambridge University Press

- Golbert, R.,
 (2001) "Language, nation and state-building in Ukraine: the Jewish response". In: C.C. O'Reilly, *Language ethnicity and the state: Volume 2: Minority languages in Eastern Europe post-1989*, Palgrave New York, pp. 189-212
- Greenberg, Robert D.,
 (2001) "Language, nationalism and the Yugoslav successor states". In: Camille C. O'Reilly (ed.), *Language, ethnicity and the state volume 2: minority languages in Eastern Europe post-1989*, Palgrave-New York, pp. 17-43
 (2004) *Language and identity in the Balkans: Serbo-Croatian and its disintegration*, Oxford University Press Ind., New YorkBi
- Gritsenko, A., M. Krylov,
 (2012) "Etnokul'turnyj gradient: regional'naja identičnost' i istoričeskaja pamjat' v sosednix rajonax Rosii i Ukrainy", *Kul'turnaja i gumanitarnaja geografija* vol.1 no. 2, pp. 126-140
- Issatschenko, Alexander V.,
 (1980) "Russian". In: Alexander M. Schenker en Edward Stankiewicz (eds.), *The Slavic literary languages: formation and development*, New Haven, Yale Concilium on International and Area Studies, pp. 119-142
- Janmaat, J.G.,
 (2000) *Nation-building in post-Soviet Ukraine: educational policy and the response of the Russian-speaking population*, Utrecht/Amsterdam
- Koestler, A.,
 (1976) *The thirteenth tribe: the Khazar empire and its heritage*, Random House New York
- Kulyk, V.,
 (2009) "Language policies and language attitudes in Post-Orange Ukraine". In: Juliane Besters-Dilger (ed.), *Language policy and language situation in Ukraine: analysis and recommendations*, Peter Lang, Frankfurt am Main, pp. 15-56
 (2011a) "Language identity, linguistic diversity and political cleavages: evidence from Ukraine", *Nations and Nationalism* vol. 17, no. 3, pp. 627-648
 (2011b) "Beliefs about language status and corpus in focus group discussions on the Ukrainian language policy", *International Journal on the Sociology of Language* vol. 212, pp. 69-89
 (2013) "Language policy in the Ukrainian media: authorities, producers and consumers", *Europe-Asia studies* vol. 65 no. 7, pp. 1417-1443

- (2014a) "Soviet nationalities policies and the discrepancy between ethnocultural identification and language practice in Ukraine". In: M.R. Beissinger, S. Kotkin (eds.), *Historical legacies of communism in Russia and Eastern Europe*, Cambridge University Press
- (2014b) "The age factor in language practices and attitudes: continuity and change in Ukraine's bilingualism", *Nationalities Papers: the Journal for Nationalism and Ethnicity* (online publicatie)
- (2014c) "Ukrainian nationalism since the outbreak of Euromaidan", *Ab Imperio* vol. 3, pp. 94-122
- Laitin, D.D.,
- (1998) *Identity in formation: the Russian-speaking populations in the near abroad*, Cornell University Press Ithaca and London
- Langston, Keith, en Anita Peti-Stantić,
- (2003) "Attitudes towards linguistic purism in Croatia: evaluating efforts at language reform". In: Mirjana N. Dedaić, Daniel N. Nelson (eds.), *At war with words*, Berlin Mouton, pp. 247-282
- Masenko, Larysa,
- (2009) "Language situation in Ukraine: sociolinguistic analysis". In: Juliane Besters-Dilger (ed.), *Language policy and language situation in Ukraine: analysis and recommendations*, Peter Lang, Frankfurt am Main, pp. 101-137
- Moser, M.,
- (2013) *Language policy and the discourse on languages in Ukraine under President Viktor Yanukovych (25 February 2010-28 October 2012)*, ibidem-Verlag Stuttgart
- Naylor, Kenneth E.,
- (1992) "The sociolinguistics situation in Yugoslavia, with special emphasis on Serbo-Croatian". In: Ranko Bugarski, Celia Hawkesworth (eds.), *Language planning in Yugoslavia*, Slavica Publishers-Columbus, pp.80-92
- Polese, Abel, en Anna Wylegała,
- (2008) "Odessa and Lvov or Odesa and Lviv: how important is a letter? Reflections on the 'other' in two Ukrainian cities", *Nationalities Papers* vol. 36 no. 5, pp. 787-814
- Poulsen, Niels B.,
- (2014) "The past as strategy - Russia and its use of history in the Ukraine conflict", *Contemporary Conflict: military studies magazine of the Royal Danish Defence College*, vol. 2, no. 2, online beschikbaar op:
<http://forsvaret.dk/FAK/eng/news/magazine/articles/Pages/Issue-2-Volume-2->

[2014/The-Past-as-Strategy%E2%80%93Russia-and-its-use-of-history-in-the-Ukraine-conflict.aspx](#) (laatst geraadpleegd op 24 juni 2015)

Rice, Eric A.,

- (2010) *Language politics in Bosnia, Croatia and Serbia* (thesis), Naval Postgraduate School Monterey California

Shevelov, George Y.,

- (1966) *Die Ukrainische Schriftsprache 1798-1965: ihre Entwicklung unter dem Einfluss der Dialekte*, Otto Harrassowitz Wiesbaden
- (1980) "Ukrainian". In: Alexander M. Schenker en Edward Stankiewicz (eds.), *The Slavic literary languages: formation and development*, New Haven, Yale Concilium on International and Area Studies, pp. 143-160

Søvik, Margarethe B.,

- (2010) "Language practices and the language situation in Kharkiv: examining the concept of legitimate language in relation to identification and utility", *International Journal on the Sociology of Language* vol. 201, pp. 5-28

Tarnopolsky, Oleg B., en Bridget A. Goodman,

- (2014) "The ecology of language in classrooms at a university in eastern Ukraine", *Language and Education* vol. 28 no. 4, pp.383-396

Wolchik, Sharon L., en Volodymyr Zviglyanich (eds.),

- (2000) *Ukraine: the search for a national identity*, Rowman & Littlefield publishers, Inc.

Wylegała, A.,

- (2010) "Minority language as identity factor: case study of young Russian speakers in Lviv", *International Journal on the Sociology of Language* vol. 201, pp. 29-51

Overige bronnen

"Akcii v podderžku": *Akcii v podderžku žitelej Donbassa proxodjat na raznyx kontinentax*, nieuwsartikel op de website van 'Pervyj kanal', gepubliceerd op 25 januari 2015, <http://www.1tv.ru/news/world/276380> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

Al-Oekraïense bevolkingscensus 2001: resultaten van de bevolkingscensus van 2001 zoals online beschikbaar op: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/> (laatst geraadpleegd op 29 juni 2015)

"Avakov: 'russkij jazyk'": *Avakov: 'Russkij jazyk - ne est' markerk ljudej vtorogo sorta v etoj strane*, nieuwsartikel op de website lb.ua, gepubliceerd op 15 januari 2014, http://lb.ua/news/2014/01/15/251808_avakov_russkiy_yazik_marker.html (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

"BBC blog": meest recente blog van Prof. Ponomariv:

http://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2015/06/150619_ponomariv_blog_60_ko; daarnaast is het blogarchief 2009-2011 te vinden op: <http://www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomariv/archives.html> (beide laatst geraadpleegd op 22 juni 2015)

“Častka ukraïnomovnoho”: Častka ukraïnomovnoho kontentu na telebačenni zmenšilas’ do 28%, nieuwsbericht op de website Language Portal, gepubliceerd op 10 juni 2015, <http://language-policy.info/2015/06/chastka-ukrainomovnoho-kontentu-na-telebachenni-zmenshyas-do-28/#more-1198> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Čy pryžyvet’sja”: Čy pryžyvet’sja Samčyk i Skovorodynstvo? - stvoreno sajť dlja pidboru novyx sliv, nieuwsartikel op gazeta.ua, gepubliceerd op 31 maart 2015, <http://gazeta.ua/articles/mova-zavtra/ci-prizhivetsya-samchik-i-skovorodynstvo-stvoreno-sajt-dlya-pidboru-novih-sliv/618336> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Deputaty Kyïvrady”: Deputaty Kyïvrady odnohołosno pidtrymaly ukraïnizaciju stolyci, nieuwsartikel op gazeta.ua, gepubliceerd op 29 mei 2015, <http://gazeta.ua/articles/mova-zavtra/deputati-kiyvrad-i-odnogołosno-pidtrimali-ukrayinizaciju-stolici/629040> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“DNK Facebook”: Facebookpagina van de organisatie ‘Mova - DNK naciï’, <https://www.facebook.com/mova.ukr?fref=ts> (laatst geraadpleegd op 22 juni 2015)

“DNK website”: website van de organisatie ‘Mova - DNK naciï’, <http://ukr-mova.in.ua/> (laatst geraadpleegd op 22 juni 2015)

“Ešče raz”: Sergej Košman: Ešče raz pro ukrainskij standart russkogo jazyka, nieuwsartikel op glavpost.com, gepubliceerd op 29 maart 2015, <http://glavpost.com/post/29mar2015/blogs/22329-sergey-koshman-esche-raz-pro-ukrainskiy-standard-russkogo-yazyka.html> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Jacenjuk perekonanyj”: Jacenjuk perekonanyj, ščo ukraïns’ka mova stane oficijnoju v JeS, nieuwsbericht op espreso.tv, gepubliceerd op 27 april 2015, <http://espresso.tv/news/2015/04/27/yacenyuk-perekonanyj-scho-ukrayinska-mova-maye-vsi-shansy-staty-oficiynoyu-v-yes> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Jacenjuk proponuje”: Jacenjuk proponuje Rosii zrobyty ukraïns’ku movu druhoju deržavnoju, nieuwsbericht op de website van de krant Ukraïns’ka Pravda, gepubliceerd op 2 april 2014, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/2/7021063/> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Jacenjuk propyše”: Jacenjuk propyše v Konstytucii rosijs’ku movu dlja Donbasu, nieuwsfragment op fakty.ictv.ua, gepubliceerd op 8 mei 2014, <http://fakty.ictv.ua/ua/index/view-media/id/61072> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Jacenjuk v Donec’ku”: Jacenjuk v Donec’ku zajavyv, ščo vlada ne bude obmežuvaty rosijs’ku movu, nieuwsbericht op de website van de krant Sehodnja, gepubliceerd op 11 april 2014, <http://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/yacenyuk-v-donecke-zayavil-cho-to-vlast-ne-budet-ogranichivat-russkiy-yazyk-512061.html> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Kiborgy”: Slova, ščo oznamenuvaly 2014 rik: Kiborgy, artikel op gazeta.ua, gepubliceerd op 9 januari 2015, <http://gazeta.ua/articles/neliteretna-leksika/slova-scho-oznamenuvali-2014-rik-kiborgi/600836> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Kolorady”: Slova, ščo oznamenuvaly 2014 rik: Kolorady, artikel op gazeta.ua, gepubliceerd op 25 december 2014, <http://gazeta.ua/articles/neliteretna-leksika/slova-scho-oznamenuvali-2014-rik-koloradi/599800> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Košman Facebook”: post van Sergej Košman op zijn Facebookpagina op 29 maart 2015, <https://www.facebook.com/skoshman/posts/10204049489426703> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Language portal”: de website van Language Portal, <http://language-policy.info/> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Language portal Facebook”: Facebookpagina van Language Portal, <https://www.facebook.com/language.policy/timeline> (laatst geraadpleegd op 22 juni 2015)

“MID RF”: MID RF: otmena zakona o jazyke uščemljaet prava nacmen’sinstva v Ukraine, nieuwsbericht op de website van RIA Novosti Oekraïne, gepubliceerd op 25 februari 2015, http://rian.com.ua/CIS_news/20140225/340333561.html (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Mova pidručnykiv”: gezamenlijke verklaring van de ronde tafel-bijeenkomst ‘Mova pidručnykiv dlja zahal’noosvitnix navčal’nyx zakladiv: sučasnyj stan i pohljad u majbutnje’ op 11 en 12 november 2014, zoals online gepubliceerd op:

<http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/Departments/Department2/Pages/kruglyi-stil-2014-resolution.aspx> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Na Ukraine protestujut”: *Na Ukraine protestujut protiv načatoj novymi vlastjami bor'by s russkim jazykom*, nieuwsartikel op newsru.com, gepubliceerd op 26 februari 2014, http://www.newsru.com/world/26feb2014/ukr_russian.html (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Ne otdadim”: *Ne otdadim naš russkij jazyk rossiyanam*, blogpost van Sergej Košman op de website van de krant Den', gepubliceerd op 13 april 2014, <http://www.day.kiev.ua/ru/blog/suspilstvo/ne-otdadim-nash-russkiy-yazyk-rossiyanam> (laatst bekeken op 25 juni 2015)

“Net nacistam”: *Net nacistam! L'vovjane zavtra zagovorjat po-russki*, nieuwsartikel op dums kaya.net, gepubliceerd op 25 februari 2014, <http://dumskaya.net/news/net-nacistam-lvovyane-zavtra-zagovoryat-po-russk-032998/> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Piketujut' 'kolorady'”: *Vseukraïns'kyj kruhlyj stil nacional'noi' jednosti u Xarkovi piketujut' 'kolorady'*, nieuwsartikel op de website van de krant Ukraïns'ka Pravda, gepubliceerd op 17 mei 2014, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/17/7025623/> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Ponomariv haslo”: blogpost van professor Ponomariv met als titel: ‘čomu haslo ‘Jedyna Kraïna’ nehamotne’, gepubliceerd op 22 juni 2015, http://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2015/06/150619_ponomariv_blog_60_ko (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Ponomariv nazvy mist”: blogpost van professor Ponomariv met als titel: ‘pro perekručeni prizvyšč a i nazvy mist’, gepubliceerd op 15 mei 2015, http://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2015/05/150518_ponomariv_blog56_ko (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Porošenko on changes”: *‘At finish line’: Poroshenko on changes to constitution on decentralization*, nieuwsartikel op sputniknews.com, gepubliceerd op 12 juni 2015, <http://sputniknews.com/politics/20150612/1023275741.html> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Razumkov Center”: resultaten van een onderzoek van het Razumkov Center in 2012 naar de publieke opinie over de status van het Russisch en het Oekraïens, zoals online beschikbaar op: http://www.razumkov.org.ua/upload/mova_062012.pdf (laatst geraadpleegd op 29 juni 2015)

“Restraint, responsibility and dialogue”: *Restraint, responsibility and dialogue needed in Ukraine, including Crimea, says OSCE High Commissioner on National Minorities*, nieuwsartikel op de website van de OVSE, gepubliceerd op 24 februari 2014, <http://www.osce.org/hcnm/115643> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Rossijane vidjat”: *Rossijane vidjat ugrozu v banderovcax, pokazal opros*, nieuwsartikel op RIA Novosti, gepubliceerd op 31 maart 2014, <http://ria.ru/society/20140331/1001690672.html> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Rossijs'komovnyj banderivec'”: *Rosijs'komovnyj banderivec' - najzdorovišyj typ ukraïns'koho patriota*, artikel op ipress.ua, gepubliceerd op 28 mei 2012, http://ipress.ua/lilive/rosiyskomovnyy_banderivets_nayzdorovichyyp_typ_ukrainskogo_patriota_2104.html (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Ščo ob'jednuje”: *Ščo ob'jednuje ta roz'jednuje ukraïnciv - opytuvannja hromads'koï dumky*, resultaten van een onderzoek van de Democratic Initiative Foundation, gepubliceerd op hun website, <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/sho-obednue-ta-rozednue-.htm> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Simbioz fašizma”: *Simbioz fašizma i terrorizma - novaja forma politiki vlastej Ukrainy*, nieuwsartikel op izvestia.ru, gepubliceerd op 10 december 2014, <http://izvestia.ru/news/580565> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Slovotvir Facebook”: Facebookpagina van het project ‘Slovotvir’, <https://www.facebook.com/slovotvir.project> (laatst geraadpleegd op 22 juni 2015)

“Stanovyšče movy”: *Stanovyšče Ukraïns'koï movy v Ukraïni v 2012 roci*, publicatie van de resultaten van het onderzoek van vrijwilligersbeweging ‘Prostir Svobody’, in het nieuwsartikel

op hun website staan twee links naar een presentatie en een document met de volledige resultaten, <http://www.dobrovol.org/article/271/> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Stavlennja”: *Stavlennja do status rosij's'koj movy v Ukraïni*, persbericht met de resultaten van het onderzoek van het Kyiv International Institute of Sociology, gepubliceerd op 10 april 2015, <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=517&page=1> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Turčynov doručyv”: *Turčynov doručyv terminovo rozrobyty novyj movnyj zakon*, nieuwsartikel op de website van de krant Ukraïns'ka Pravda, gepubliceerd op 27 februari 2014, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/27/7016552/> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Turčynov pidtverdžuje”: *Turčynov pidtverdžuje, ščo ne pidpyše skasuvannja movnoho zakonu*, nieuwsartikel op de website van Radio Svoboda, gepubliceerd op 3 maart 2014, <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25284231.html> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Ukaz prezidenta Ukraïny No 334/2015”: presidentieel decreet No. 334/2015, gepubliceerd op de officiële website van de president op 12 juni 2015, <http://www.president.gov.ua/documents/3342015-19131> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Ukraine fails”: *Ukraine fails to break stalemate with pro-Russian protesters in east*, nieuwsartikel op de website van de krant The Guardian, gepubliceerd op 11 april 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/apr/11/ukraine-interim-prime-minister-fail-break-stalemate-east> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Ukraïns'ka mova jak deržavna”: gezamenlijke verklaring van de conferentie ‘Ukraïns'ka mova jak deržavna’, zoals online gepubliceerd op: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/councils/ukrajinska-mova/Pages/ukrajinska-mova-jak-derzhavna-resolution.aspx> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Ukraïns'ka terminologhija”: gezamenlijke verklaring van de conferentie ‘Ukraïns'ka terminologhija i sučasnist’, zoals online gepubliceerd op: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/Departments/Departments7/Pages/ukrajinsk-a-terminologija-i-suchasnist-2015-news.aspx> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Vooružennye ekstremisty”: *Vooružennye ekstremisty rano utrom vorvalis' v zdanie gorsoveta Mariupolja*, nieuwsartikel op de website van ‘Pervyj kanal’, gepubliceerd op 24 april 2014, <http://www.1tv.ru/news/world/257191> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“VR skasuvala”: *VR skasuvala movnyj zakon Kolesnichenka*, nieuwsartikel op de website van Unian, gepubliceerd op 23 februari 2014, <http://www.unian.ua/politics/888625-vr-skasuvala-movniy-zakon-kolesnichenka.html> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“V Ukraïni bude”: *Porošenko: v Ukraïni bude jedyna deržavna mova*, nieuwsartikel op de website van de krant Ukraïns'ka Pravda, gepubliceerd op 25 juni 2014, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/25/7030084/> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“V Ukraïni zavždy bude”: *Porošenko: v Ukraïni zavždy bude lyše odna deržavna mova*, nieuwsartikel op de website van de krant Ukraïns'ka Pravda, gepubliceerd op 26 mei 2015, <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/26/7069139/> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Vybory 2014”: *Vybory 2014: motyvacija vyboru ta spodivannja hromadjan. Ščo zminylosja porivnjano z vyboramy 2010?*, resultaten van het onderzoek van de Democratic Initiative Foundation zoals gepubliceerd op hun website, http://dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/dhsrhstqhsrh.htm (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Žiteli jugo-vostoka”: *Žiteli jugo-vostoka Ukrainy trebujut referendum i gosudarstvennogo statusa russkogo jazyka*, nieuwsartikel op de website van Pervyj kanal, gepubliceerd op 24 maart 2014, <http://www.1tv.ru/news/world/254825> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Žurnalist predložil”: *Žurnalist predložil original'nuju ideju dlja razvitija russkogo jazyka v Ukraine*, nieuwsartikel op een nieuwswebsite van de stad Luhans'k, 0642.ua, gepubliceerd op 17 april 2014, <http://www.0642.ua/news/517605> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)

“Žydobanderovcy”: *Žydobanderovcy*, blogpost van Aksyn'ja Kurina op de website van de krant Ukraïns'ka Pravda, gepubliceerd op 24 september 2014,

<http://blogs.pravda.com.ua/authors/kurina/54231395bcd80/> (laatst geraadpleegd op 25 juni 2015)